

Nr 9.

Ankom till riksdagens kansli den 23 maj 1927 kl. 5 e. m.

Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 9, i anledning av väckt motion, I, 183, om utredning rörande statsverkets inkomster från de s. k. restaurangbolagen m. m.

I en inom första kammaren väckt och till dess *andra* tillfälliga utskott hänvisad motion nr 183 har herr *Lithander* hemställt, att riksdagen ville besluta att hos Kungl. Maj:t hemställa om en utredning i vad mån statsverket fått minskade inkomster därigenom, att verksamhet överförts från systembolagen till de s. k. restaurangbolagen, samt till riksdagen inkomma med de förslag, vartill denna utredning giver anledning.

Motionen.

Beträffande motivering får utskottet hänvisa till motionen. En av motionären till utskottet överlämnad redogörelse till stöd för motionen återfinnes som bilaga vid detta utlåtande.

Utskottet har på författningsenligt sätt infordrat yttrande över motionen från *Kungl. kontrollstyrelsen*, och är detta yttrande fogat härvid såsom bilaga.

Yttrande från Kungl. Kontrollstyrelsen.

Motionären gör gällande, att de s. k. restaurangbolagen icke skulle vara lag enligt tillkomna. Emellertid torde vara ostridigt, att intet förbud finnes i rusdrycksförsäljningsförordningen mot att systembolagen begagna sig av denna form för fullgörande av vissa dem genom förordningen ålagda skyldigheter. Enligt förordningen äro nämligen systembolagen ålagda att sörja för att mat serveras i samband med utskänkning av rusdrycker. Fullgörandet av denna skyldighet, beträffande matserveringsrörelse, särskilt i de större städerna, förutsätter en apparat, som av allt att döma tillfredsställande organiseras genom den nu anlitade utvägen med särskilda restaurangbolag. I varje fall är det en ren lämplighetsfråga, hur denna sak ordnas. Att dessa bolag måste tillerkännas en något större rörelsefrihet än den åt systembolagen tillmätta, synes utskottet självklart med hänsyn till beskaffenheten av deras uppgifter och ändamål.

Utskottet.

När så motionären vänder sig mot restaurangbolagens verksamhet, synes en hans huvudanmärkning vara den, att bolagens ekonomiska resultat ur statsverkets synpunkt är avgjort sämre än det förut allmänt existerande s. k. föreståndarsystemets, utan att allmänheten därför blivit gynnad genom omläggningen. Vad det ekonomiska resultatet beträffar, finner utskottet emellertid,

att den av kontrollstyrelsen givna redogörelsen för restaurangbolagens tillkomst och verksamhet med all önskvärd tydlighet ger vid handen, att det s. k. föreståndarsystemets fördelar äro i synnerligt hög grad diskutabla och ingalunda visats vara större än bolagsformens. Icke heller hava några fördelar för allmänheten kunnat bevisas hos föreståndarsystemet.

Vad så beträffar restaurangernas dubbla uppgift att tillhandahålla både mat och spritdrycker, kan utskottet icke underlåta att framhålla, hurusom det synes i hög grad angeläget, att det i görligaste mån ordnas så, att spritutskänkningsbäret bär sina kostnader och matserveringen de för denna oundvikliga utgifterna. Utskottet har i detta sammanhang icke kunnat undgå att få sin uppmärksamhet fästad på storleken av den ersättning för spritservering, som utgår till restaurangerna i Stockholm. Som av kontrollstyrelsens utredning framgår, erhöll år 1926 Restaurangbolaget för handhavandet av utskänkningsbäret på sammanlagt 27 restauranger en ersättning av 395,000 kronor, under det att den bruttovinst å spritdrycker och vin, som tillföll var och en av de enskilda innehavarna av de tio största restaurangerna i Stockholm samma år, var följande: 444,000, 434,000, 226,000, 205,000, 185,000, 148,000, 145,000, 139,000, 138,000 och 133,000 kronor. Dessa siffror synas utskottet vara av ett icke obetydligt intresse för bedömandet av frågan, huruvida ersättningen till restaurangbolaget i jämförelse med övriga restaurangers motsvarande vinster kan anses vara oskälig.

Slutligen vill utskottet omnämna, att frågan om möjligheterna att på lämpligaste och effektivaste sätt tillgodose statens ekonomiska intressen i samband med rusdryckshanteringen läres i annat sammanhang på framställning av bevillningsutskottet komma under riksdagens prövning. Då denna prövning får en betydligt vidare räckvidd än den utredning, som avses i nu förevarande motion, finner utskottet även av denna anledning ej skäl förorda bifall till motionen.

Med stöd av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motion icke måtte till någon första kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 23 maj 1927.

På utskottets vägnar:

IVAR ÖSTERSTRÖM.

Närvarande vid ärendets slutbehandling: herrar *Österström, Julin, Larsén, N. A. Nilsson, Östrabo, Henrik Andersson, Sandén, Georg Dahl.*

Reservation

av herrar *Nils Anton Nilsson* och *Georg Dahl*, som ansett, att utskottets yttrande bort hava följande lydelse:

»Av den förebragta utredningen framgår, att de av spritbolagen bildade s. k. restaurantaktiebolagen icke ansett sig bundna av för de förra gällande lagbestämmelserna om redovisande till statsverket av uppkomna vinstmedel, utan i utsträckt omfattning kunnat förfoga över desamma dels till fondbildningar dels också för affärsföretag, som icke alls eller i alla händelser helt avlägset stå i samband med ändamålet med restaurantbolagens verksamhet.

Kontrollstyrelsen har i sitt i saken avgivna yttrande gjort gällande, att dessa bolag icke kunna anses skyldiga att till statsverket avstå sin vinst, vilken förmenas härröra sig från försäljning av mat, men väl också av malt- och läskedrycker, samt påvisat, att restaurantbolagen till skillnad från spritbolagen äro skyldiga bilda reservfonder enligt aktiebolagslagens bestämmelser.

Även om detta sista påstående får anses vara riktigt, följer dock ej därutav, att för restaurantbolagen skulle gälla andra regler beträffande vinstens användande än för spritbolagen. Då restaurantbolagen äro att betrakta såsom rena dotterbolag till de senare, synas de tvärtom i alla tillämpliga delar, sålunda även i fråga om vinstens användande, vara underkastade samma regler som dessa.

Då det härtill visat sig, att restaurantbolag inlåtit sig i affärer, som medfört högst avsevärda förluster, och att de i sin ordning bildat dotterbolag, vilket senare förhållande nog försvårar effektiv kontroll, och då något effektivt ingripande från kontrollstyrelsen med dess i frågan intagna ställning icke lärer vara att förvänta, synes den av motionären påyrkade utredningen väl motiverad och får anses böra komma till stånd utan att avvakta den utredning rörande statens ekonomiska intresse i samband med försäljningen av spritdrycker, som från annat håll blivit ifrågasatt.

Utskottet får sålunda hemställa,

att första kammaren måtte bifalla den i förevarande motion, I:183, gjorda hemställan.»

Bilaga 1.

Till Första Kammarens Andra tillfälliga utskott.

Enligt utfästelse i den av mig den 31 januari d. å. inlämnade motionen angående en undersökning av restaurangbolagens verksamhet får jag härmed överlämna följande redogörelse.

Några siffror och data ur restaurangbolagens i Stockholm och Göteborg årsberättelser.

Stockholms Allmänna Restaurant Aktiebolag.

År 1919 offentliggör detta bolag för första gången sitt bokslut, och kan man på grund härav icke erhålla exakta uppgifter om bolagets ekonomiska förvaltning under tidigare år.

Då en allsidig granskning av bolagets bokslut från och med nyssnämnda år till och med år 1925, det sista år, för vilket bokslut föreligger, icke har någon egentlig betydelse för motionens syfte, skall här endast framhållas en del för detsamma betydelsefullare siffror och erinringar.

Såsom i motionen omnämnts åtnjuter bolaget för handhavandet av utskänkningensrörelsen dels *kontant ersättning* och dels *vinsten å maltdrycksförsäljningen*. Denna senare förmån kan icke till sitt verkliga belopp preciseras, men torde utgöra minst c:a 65 % av det under rubriken inkomster i årsberättelserna upptagna bruttovinstbeloppet för försålda drycker (kaffe och andra drycker, ej rusdrycker).

Följande siffror (i jämna 100-tal kronor) äro belysande:

Ar	Försålda drycker	Kontant bidrag
1919	564,400	554,600
1920	827,000	552,000
1921	782,900	536,200
1922	632,600	574,600
1923	667,100	542,000
1924	958,200	459,500
1925	994,800	424,000
	Kr. 5,427,000	3,643,700

Om bruttovinsten å maltdrycker enligt ovan beräknas vara 65 % av summa försålda drycker (kr. 5,427,000) blir densamma kr. 3,527,500. Härtill kommer den kontanta ersättningen, kr. 3,643,700, summa bidrag i runt tal kr. 7,000,000 eller i genomsnitt årligen c:a 1,000,000 kr.

I motionen har påpekats, att posterna reparationer och underhåll uppgått till över 4,000,000 kr. under åren 1920/5. Vid sidan härav tilldraga sig ytterligare två utgiftsposter särskild uppmärksamhet, nämligen »diverse omkostnader» och »övriga omkostnader» (överbublik allmänna omkostnader) enligt nedan:

År	Diverse omkostnader	Övriga omkostnader
1919	600,600	452,500
1920	512,600	528,700
1921	423,500	548,400
1922	402,200	401,300
1923	450,000	397,000
1924	452,400	435,400
1925	574,800	387,600
	Kr. 3,416,100	3,150,900

Tillsammans uppgå alltså de fyra posterna reparationer, underhåll, diverse omkostnader och övriga omkostnader till över 10 ¹/₂ miljoner kronor, eller 1 ¹/₂ miljon pr år. Då i denna summa icke ingå utgifter såsom löner, hyror, lyse och bränsle, porslin och glas, tvätt samt personalens kosthåll, kan man icke annat än häpna över summans storlek, en förvåning som delas även av fackmannen. Det är dock icke några lyxrestauranger det här gäller att driva och underhålla, och jag kan endast understryka mitt yttrande i motionen beträffande snygghet och trevnad i restauranglokalerna utan överdrivet stora omkostnader.

Avskrivningarna å inventarier förefalla att vara skäliga, d. v. s. de synliga avskrivningarna. Att osynliga sådana förekommit framgår bland annat vid ett studium av årsberättelsen för 1925. Detta år är summan av inventarietkontots utgående balans plus avskrivningar mindre än dess ingående balanssiffra, trots att betydande nyanskaffningar av inventarier ägt rum i samband med inredandet av nya lokaler. Huru stora äro de osynliga avskrivningarna och var i bolagets utgiftsstat återfinnas de?

Byggnader bokföras i kr. 70,000 i 1925 års bokslut. Här äro avskrivningarna tillsammans kr. 105,000 oavsett en tillsamman med inventarieavskrivningar år 1920 upptagen post och således mer än betryggande.

Avskrivningarna å aktier uppgå till sammanlagt närmare kr. 350,000, men även härvidlag måste man räkna med dolda avskrivningar. Så ökades bolagets innehav av aktier i Fenixpalatset från 1,577 st. år 1921 till 2,927 st. år 1922, men aktievärdet sänktes det oaktat sistnämnda år med c:a kr. 15,000 utan att någon avskrivning å aktiekontot kan upptäckas i 1922 års bokslut, och man efterlyser även dessa avskrivningars placering och storlek.

Förutom att man nödgas starkt ifrågasätta det berättigade i de engagement, varigenom dessa nedskrivningar (förluster) tillblivit, kan man samtidigt icke underlåta att protestera mot de bokföringsmetoder, som tillämpats av bolaget, vilket ju sorterar under ett halvstatligt företag.

Bolaget hade följande fonder den ³¹/₁₂ 1925:

Skatteregleringsfond	kr. 200,000	
Pensionsfond	» 300,000	
Reservfond	» 200,000	<u>700,000</u>
Aktiekapitalet är	Kr. 2,000,000.	

Av 1925 års vinstmedel anvisades till en Personalens pensionskassa (understöds-kassa) kr. 50,000. Det är icke svårt att spela välgörare när staten får betala fiolerna.

Göteborgs Restaurant Aktiebolag.

Ur detta bolags årsberättelser kan icke så särdeles mycket inhämtas.

Samtliga inkomster av rörelsen äro sammanförda i en post »avdelningarnas konton», vilket omöjliggör en närmare granskning av hithörande siffror (se bif. årsberättelse för 1923 jämte uttalande i G. H. T. den ¹⁸/₉ 1924).

Den kontanta ersättning, som bolaget fått av sitt moderbolag, tillika med vinsten å maltdrycksförsäljningen kan därför icke påvisas. Av den åberopade pressdiskussionen framgick emellertid, att vinsten å maltdrycksförsäljningen från och med år 1924, då bolaget erhöll så att säga monopolställning, årligen uppgår till inmot 450,000 kr.

Enär man icke vet, på vad sätt inkomstsumman uppkommit ej heller dess fördelning, är en sammanfattning av bolagets utgiftsstat föga klarläggande. Bifogade tidningsurklipp lämna dock i huvudsak en ganska god inblick i bolagets göranden och låtanden intill år 1924.

Avskrivningar och avsättningar till fonder hava varit påfallande stora åren 1923/25.

A inventarier har avskrivits:

år 1923	kr. 175,000
» 1924	» 71,000
» 1925	» 200,000
	<hr/>
	kr. 446,000

Bokförda värdet å detta konto var den ³¹/₁₂ 1925 kr. 416,000.

Detta år voro avskrivningar och fonderingar tillsammans kr. 397,000

(inventarier	Kr. 200,000
byggnader	» 47,000
Pensionsfond	» 75,000
reservfond	» 75,000

Summa Kr. 397,000) eller cirka 80 % av hela aktiekapitalet.

Bolagets fonder pr ³¹/₁₂ 1925 voro:

Reservfond	kr. 225,500
Pensionsfond	» 75,000.

Aktiekapitalet är kr. 500,500, varav kr. 499,900 tillskjutits av A. B. Göteborgssystemet.

Det privatekonomiska intresset inom restaurangnäringen.

Som en röd tråd återfinner man vid startandet av de på enskilt initiativ tillkomna utskänkingsbolagen den tanken att genom övertagandet av värdshusrörelsen (den s. k. krogrörelsen) befrämja nykterhet till det allmännas fromma, och denna idé visade sig också vara ett synnerligen betydelsefullt steg till alkoholmissbrukets bekämpande.

Det torde vara det i Göteborg på 1860-talet bildade utskänkingsbolaget (senaremera A. B. Göteborgssystemet), som i stort sett blev föregångaren vid värdshusrörelsens länkande in på den nya vägen.

Då utskänkingsbolagen från början för denna rörelses handhavande använde sig av avlönade föreståndare (vilka på grund av den då för tiden minimala matomsättningen icke kunde tänkas existera enbart härå) men däremot tillgodogjorde sig hela vinsten å rusdrycksförsäljningen, blev alltså det privatekonomiska intresset beträffande denna försäljning redan på detta tidiga stadium avkopplat från ifrågavarande gren av utskänkningen.

Det har på ett och annat håll förekommit, att föreståndarna fått uppbära vinsten å ölförsäljningen, men från och med den 1 oktober 1907 indrogs vinsten å denna försäljning med anledning av ändrad lagstiftning till bolagen.

Genom de av bolagen undan för undan utfärdade restriktiva bestämmelserna såväl i fråga om de utskänkta dryckernas kvantitet som ock beträffande den tid utskänkning fick äga rum å värdshuset blevo dessa i bolagens händer

ett mycket betydelsefullt organ till folknykterhetens höjande, och utskänkningsbolagens insats härför är också förtjänt av det högsta beröm.

Först något in på 1900-talet började bolagen att så småningom övertaga de restauranger, som numera angivas som andra klass restauranger och i huvudsak äro tillhåll för medelklasspubliken. Principen med avlönade föreståndare, vilka själva fingo uppbära eventuell vinst (resp. vidkännas förlust) å mathållningen, genomfördes även för restaurangernas vidkommande.

Värdshusen (hädanefter benämnda 3 kl. restauranger) tillika med ovan nämnda 2 kl. restauranger intaga så att säga monopolställning, enär liknande rättigheter numera icke överlåtas till enskild person, och utgöra tillsammans utskänkings- eller systembolagens egen utskänkning till skillnad från de restauranger, som ägas av enskilda personer, 1. kl. restauranger, vilka i dagligt tal kallas överlåtna rättigheter.

Genom att systembolagen överlätit sin egen utskänkning på restaurangbolagen har sålunda icke något privatekonomiskt intresse i fråga om rusdrycksförsäljningen fränkopplats, utan snarare tvärtom, i det restaurangbolagen (Stockholm, Göteborg) erhålla vinsten å maltdrycksförsäljningen, varigenom restaurangföreståndarna äro utsatta för frestelsen att genom forcering av denna försäljning tillföra sina bolag ökad vinst.

I den i motion i Första Kammaren 183 sid. 1 åberopade skrivelsen från K. Kontrollstyrelsen den 27 februari 1926 heter det bland annat:

»De två största utgiftsposterna på systembolagens omkostnadskonto äro ovan redovisade under rubrikerna 'Restaurantrörelsen' och 'Löner exkl. restaurantrörelsen».

Vad den första av dessa utgiftsposter beträffar, företer den under de senaste åren i stort sett ökning. Detta har emellertid sin naturliga förklaring däri, att systembolagen under dessa år i större utsträckning än tidigare börjat själva utöva även matserveringen å de s. k. folkrestauranterna och vissa restauranter av bättre klass. Av en utgiftsstegring på denna punkt kunna sålunda icke några som helst slutsatser dragas rörande frågan, huruvida större eller mindre sparsamhet iakttagits i förvaltningen. Tidigare bedrev systembolagen i det övervägande flertalet fall blott rusdrycksförsäljningen själva, medan matserveringen mot viss ersättning överlämnades i enskilda föreståndares hand. Åtgärden har ur social synpunkt varit synnerligen fördelaktig. Ett systembolag kan få ett helt annat grepp över själva utskänkningen, då serveringen av spritdrycker och vin handhaves av direkt i bolagets tjänst anställd personal än då bolaget utövar rörelsen å en restaurant i hälftenbruk med en enskild. Ej blott själva utskänkningen har emellertid kunnat handhavas å ett bättre sätt å restauranter av denna typ än å restauranter av annan typ. Systembolagen ha blivit i stånd att servera god och närande mat till billiga priser i första hand åt viss del av den ekonomiskt mindre bärkraftiga delen av allmänheten.»

samt vidare:

»De uttalanden, som styrelsen tidigare fällt rörande systembolagens egen restaurantrörelse, äga sin fulla tillämpning även å restaurantbolagen. Dessa företag hava visat sig ur social synpunkt mycket värdefulla och med något enstaka undantag även såsom i ekonomiskt avseende mycket goda affärer. Såväl i Stockholm som i Göteborg närmar sig systembolagens nettovinst å restaurantbolagen den totala bruttovinsten å alla rusdrycker, som säljas av nämnda företag. Inkomsterna av serveringen av mat, kaffe, maltdrycker etc. äro sålunda i stort sett tillräckliga för att täcka restaurantbolagens alla omkostnader. Intet av restaurantbolagen

lämnar sitt systembolag mindre ekonomiskt utbyte än det, systembolagen skulle ha, om rättigheten utövades av en privatrestauratör.»

Om alla dessa uttalanden hållit streck, hade min motion aldrig ingivits.

En kortare redogörelse för det gängse tillvägagångssättet vid anställandet av föreståndare å utskänkingsställena före restaurangbolagens tillkomst är på sin plats.

Föreståndarna fingo börja sin bana som kypare och blevo först efter flera, oförvitliga tjänsteår befordrade till förstekypare, ett slags kontrollanter för spritutskänknigen, samt anställdes och avlönades i denna egenskap direkt av systembolagen. Bland dessa kontrollanter uttogos i tur och ordning föreståndarna. På grund härav förvärvade bolagen en ingående kännedom om sina föreståndare, likaväl som dessa å sin sida till fullo kände sitt ansvar och icke togo några risker i form av överträdelser mot utskänkingsbestämmelserna. Bolagen hade en fast men rättvis hand över föreståndarna och greppet om utskänknigen lämnade intet övrigt att önska.

Numera intaga föreståndarna en mellanställning mellan systembolagen och restaurangbolagen, och icke är det vid alla tillfällen som moder- och dotterbolag hava sammanfallande åsikter.

Frågan har ytterligare komplicerats genom tillkomsten av kontrolldelegationerna, och vill man vara rättvis, så måste man erkänna, att det tidigare fasta greppet över utskänknigen slappnat.

Punkt nummer två berör matrån, och denna utfaller otvivelaktigt ej till restaurangbolagens fördel.

Nedanstående jämförelse mellan priserna å 3 klass restaurangerna i Stockholm och Göteborg sommaren 1919 tala sitt tydliga språk. Vid denna tidpunkt var restaurangbolaget i Göteborg ännu icke bildat.

Priserna för samma maträtt å 3 klass restaurang sommaren 1919 voro:

<i>i Stockholm:</i>	Kr. 2: 65	2: 85	1: 85	1: 90	1: 65	1: 50	0: 60	0: 25		
<i>i Göteborg:</i>	Kr. 1: 25	1: 25	1: 00	1: 00	1: 00	0: 75	0: 25	0: 15		
<i>i Stockholm:</i>	Kr. 2: 00	2: 75	3: 05	3: 05	3: 15	1: 95	1: 75	1: 85	2: 00	1: 70
<i>i Göteborg:</i>	Kr. 1: 60	1: 60	1: 60	1: 60	1: 60	1: 25	1: 25	1: 25	1: 50	1: 25
<i>i Stockholm:</i>	Kr. 0: 60/0: 65	1: 00	0: 35							
<i>i Göteborg:</i>	Kr. 0: 40	0: 60	0: 25							

I Göteborg, där man icke utan vidare lät överrumpla sig av restaurangbolagets monopolplaner, underkastades detta bolags tidigare verksamhet en kritisk granskning, varvid i pressen som exempel på bolagets dåliga konkurrensförmåga framdrogs, dels att en av systembolagets egna föreståndare gjord anhållan om sänkning i matpriserna endast delvis blev bifallen, och dels att ett av värds- husen i Göteborg, vilket under många år varit ett synnerligen omtyckt och frekventerat matställe, övertogs av restaurangbolaget år 1920, men redan påföljande år måste nedläggas, emedan stället avfolkats och gick med förlust.

Det s. k. hälftenbruket mellan systembolagen och dess föreståndare, vilket icke synes äga K. Kontrollstyrelsens gillande, hade sina avgjorda fördelar framför restaurangbolagsformen.

Då bolagens egna föreståndare icke hade någon möjlighet att utöva illojal konkurrens, beroende på den stränga kontrollen över utskänknigen, voro de för sin utkomst hänvisade till mathållningen, och följden blev en öppen tävlan om kosthållningens förbättrande i högsta möjliga grad. Man måste onekligen undra, vilka invändningar som med fog kunde resas häremot.

I motsats till systembolagens egna föreståndare, som hade möjlighet att in- köpa sina förnödenheter, varhelst de önskade, äro restaurangbolagets förestån-

dare nödsakade att verkställa sina inköp från dessa bolags förråd, där varorna inköpas i parti, något som beträffande kött och fläskvaror har sina risker.

Före restaurangbolagens tillkomst kontrollerades och bestämdes matpriserna av systembolagens ledning, men numera har denna bestämmanderätt praktiskt taget övergått till restaurangbolagen, vilket haft till följd att matpriserna nu äro högre än de behöfve vara (överstiga förkrigspriserna med i genomsnitt mer än 100 %).

Det sociala framhålles för övrigt så ofta av Kontrollstyrelsen att det nästan verkar påträngande.

Den som gör en rundvandring bland 3 kl. restaurangerna i Stockholm vid 12-tiden på dagen blir på sina ställen vittne till den föga uppbyggliga synen av köbildningar utanför restaurangerna med ty åtföljande »huggsexa» inomhus. Det sociala i denna anordning är svårt att fatta, och detta gäller säkerligen icke minst för arbetarna själva.

Stockholm har 27 egentliga restauranger av ifrågavarande typer mot 20 i Göteborg.

Tidigare har i denna skrivelse citerats ett uttalande av K. Kontrollstyrelsen gående ut på att systembolagen hava större inkomster från vart och ett av restaurangbolagen än de som privatrestauratorer i motsvarande läge hade tillfört systembolagen. Uttalandet torde vara obehöfligt, ty om förhållandet varit det motsatta, måste man förutsätta, att restaurangbolagen redan upphört att finnas till.

Av ålder har den egna utskänkningsformen varit en »guldgruva» för systembolagen, och därför är huvudsaken härvidlag den, om restaurangbolagen tillförsäkra systembolagen lika stor vinst som dessa hade genom den förutvarande utskänkingsformen.

Vid tiden för restaurangbolagets i Göteborg monopolställning inlämnade tre av bolagets egna föreståndare å klass III restauranger en skrivelse till A. B. Göteborgssystemet, enligt vilken bolaget kunde påräkna större inkomster om de egna föreståndarna fingo kvarstå i sina befattningar än om restaurangbolaget övertog hela rörelsen. Därjämte ingick en av föreståndarna för en II klass restaurang till K. Kontrollstyrelsen med en anhållan att få fortsätta sin rörelse direkt under systembolaget, varigenom detsamma inkomst årligen bleve cirka 40,000 kr. större än den kunde påräkna genom att överlåta rörelsen på restaurangbolaget. Men ingenting hjälpte. — Med vilken rätt medverkar K. Kontrollstyrelsen till att avhända statsverket inkomster?

Då man har sig bekant, att exempelvis restaurangbolaget i Norrköping icke åtnjuter bidrag i någon form samt dessutom betalar ordningsmännens löner, medan de sammanlagda förmånerna för restaurangbolagen i Stockholm och Göteborg, om man inkluderar kostnaderna för ordningsmännen, uppgå till c:a 2,000,000 kr. pr år, oaktat dessa bolags omsättning, vart och ett för sig, är många gånger större än Norrköpingsbolagets, så bevisar detta, att de förnämnda bolagen icke hava existensberättigande i sin nuvarande form. Organisationer är för dyrbar. Enbart till styrelse, direktörer och revisorer åtgå avsevärda belopp, vilka genom enklare former till största delen kunde inbesparas.

Till sist framhåller Kontrollstyrelsen, att den, ehuru icke formellt, dock i praktiken har varit i tillfälle utöva en lika ingående granskning av restaurangbolagens verksamhet som av systembolagens.

Med anledning härav uppställas följande frågor:

- 1) Har Kontrollstyrelsen på sin tid lämnat tillstånd åt restaurangbolaget i Stockholm att inköpa A. B. Fenixpalatset?
- 2) Har Kontrollstyrelsen lämnat tillstånd åt restaurangbolaget i Göteborg att inköpa i motionen omnämnda fastigheter?
- 3) Huru vill Kontrollstyrelsen förklara, att restaurangbolagen i Stockholm

och Göteborg icke till resp. systembolag inlevererat sina vinstmedel, vilka utgöra en mindre del av de från moderbolagen erhållna bidragen?

4) Huru vill Kontrollstyrelsen förklara, att restaurangbolaget i Norrköping kan existera utan några som helst bidrag, medan restaurangbolagen i Stockholm och Göteborg sammanlagt åtnjuta bidrag, inklusive kostnaderna för ordningsmän, om c:a 2,000,000 kr. årligen? samt

5) Huru vill Kontrollstyrelsen förklara, att restaurangbolaget i Göteborg under årtal begagnat sig av okrönte kontrollkranar i restauranglokalerna, varigenom de utskänkta kvantiteterna icke hållit måttet och sålunda en betydande extravinst uppstått, utan att bolaget enl. intervju med dess verkställande direktör vill besvara frågan om dispositionen av denna extravinst, vilken enligt Göteborgssystemets styrelseberättelse skulle tillfalla detta bolag?

Då det ofta förekommit, att man på tal om det privatekonomiska intresset inom restaurangnäringen gjort jämförelser mellan systembolagens inkomster genom den egna och den överlåtna utskänkningsrörelsen, och därav dragit den slutsatsen, att privatrestauratörerna göra sig oskäligt stora vinster på utskänkingsrörelsen, så beror ett dylikt resonemang på bristande kännedom om hithörande förhållanden. Man måste av olika anledningar särskilja de båda begreppen.

Systembolagens egen utskänkning har först och främst så gott som monopolställning i så måtto, att utskänkingsprisen å spritdrycker å framför allt 3. men även 2. kl. restaurangerna äro väsentligt lägre än de för 1. klass restaurangerna fastställda priserna. Vidare hava 3. och 2. klass restaurangerna en ganska utpräglad karaktär av matställen. Särskilt äro 3. kl. restaurangerna livligt frekventerade av en stor del av den arbetande klassen, som där intager sina måltider såväl under arbetsrasterna som efter arbetets avslutande för dagen.

På grund av de relativt låga omkostnaderna för dessa restaurangers drift parade med stor omsättning kunna även matpriserna hållas på en relativt låg nivå.

Den överlåtna utskänkingsrörelsen kan lämpligen indelas i två huvudgrupper, dels restaurangrörelse i samband med och dels utan samband med hotellrörelse. Den senare formen är nästan undantagslöst till för nöjeslivet, medan hotellen i egenskap av sådana också äro matställen. För båda grupperna av restauranger är dock gemensamt, att tyngdpunkten av deras verksamhet är förlagd till kvällarna. Det är sålunda på några få timmar som medel till de dagliga utgifterna skola intjänas.

Dessa utgifter äro betydande. En skarp konkurrens har så småningom hos publiken utlöst högt ställda anspråk i fråga om inredning av lokalerna, mat-hållning, musik, bekvämlighet, servis, uppsättning etc. som med nödvändighet resultera i dryga omkostnader, vilka icke tillnärmelsevis kunna tänkas bliva täckta genom vinsten å mathållningen, om någon sådan vinst överhuvud uppkommer.

Det må hava varit så eller så för ett antal år sedan, men ett faktum är att privatrestauratörerna i allmänhet under de senare åren hava dragits med stora ekonomiska bekymmer. Det är icke utan skäl, som mången restauratör tillskriver Kontrollstyrelsen anledningen härtill. Den långsamt skeende åtstrypning intill ekonomisk ruin, som genom minskningen i vinstkvantiteterna drabbar ett flertal av våra restauratörer, är helt ovärdig ett land med våra rättsbegrepp.

Det är uteslutande den enskilda företagsamheten och mödan vi hava att tacka för att vår restaurangrörelse befinner sig på den höga nivå, den oomstritt gör, en betydelsefull omständighet för ett land, varest t. o. m. staten reklamerar för ökad turisttrafik, och de personer, som ägnat större delen av sin tillvaro åt

denna verksamhet, ha gjort detta med det intresse, som alltid åtföljer enskild verksamhet, där skötsamhet faller utslaget vid tävlan personer emellan. Mången skulle säkerligen vilja sadla om och försöka sig på något annat, om detta låte sig göra, men ålder, oförmåga att komma till rätta med nya uppgifter m. m. lägga oöverstigliga hinder i vägen.

Om majoriteten av Sveriges riksdag beslutar att stoppa en näring, som hittills ansetts vara lovlig, i avsikt att förstärka densamma, så böra utövarna av denna näring på ett eller annat sätt få vederlag, men det bör icke ligga i ett ämbetsverks hand att på grundval av vissa statistiska uppgifter och utan hänsynstagande till förpliktelser av ekonomisk och annan art m. m. långsamt men säkert tvinga restauratörerna till självuppgivelse. (Fallet »Stadt Hamburg» i Malmö är det färskaste exemplet därå.)

Det klagas över bristen på dugligt och språkkunnigt folk inom restaurangrörelsen. Ja, så går det alltid, när den enskilda företagsamheten hämmas, och denna regel föranleder allra minst i detta fall något undantag.

Restaurangbolaget i Stockholm har ju medverkat till att inrätta restaurangskola samt även börjat sända folk utomlands för erhållande av utbildning. Man frågar sig hur långt ett statsunderstött företag skall få gå i den inslagna riktningen.

Skall staten monopolisera hela restaurangrörelsen, så måste det också påvisas vilka risker den härigenom ikläder sig. Man kan peka på två 1. klass restauranger, där det privatekonomiska intresset ju varit avkopplat, nämligen A. B. Fenixpalatset och Grand Hotell. Det verkar icke lockande att engagera ytterligare statsmedel i liknande företag. Spåren förskräcka.

Stockholm den 15 februari 1927.

EDVARD LITHANDER,
Ledamot av riksdagens första kammare.

Bilaga.

Till Riksdagens första kammarens andra tillfälliga utskott.

Genom remiss den 11 februari 1927 har Kungl. Maj:t anbefallt kontrollstyrelsen att till riksdagens första kammarens andra tillfälliga utskott avgiva ett av utskottet begärt yttrande över en i första kammaren av herr Lithander väckt och till utskottet hänvisad motion nr 183 angående utredning rörande statsverkets inkomster från de s. k. restaurangbolagen m. m.

I motionen har herr Lithander omförmålt sig hava för avsikt att till vederbörande utskott överlämna redogörelse för restaurangbolagens i Stockholm och Göteborg verksamhet med stöd av tillgängliga årsberättelser tillika med en allmän översikt rörande det privatekonomiska intresset inom restaurangnäringen m. m. Ifrågavarande i utsikt ställda redogörelse har herr Lithander överlämnat till kontrollstyrelsen, och kommer kontrollstyrelsen att i sitt utlåtande taga hänsyn jämväl till herr Lithanders uti ifrågavarande redogörelse lämnade uppgifter och synpunkter.

Inledning.

I motionen framhålles till en början, att redan då aktiebolaget Stockholms-systemet på sin tid bildade Stockholms allmänna restaurangaktiebolag, tvivel yppades om det lagliga i denna åtgärd samt att, sedan detta restaurangbolag fått efterföljare och man kunnat år efter år överblicka restaurangbolagens verksamhet i stora drag, tvivlet övergått till visshet. Då vad motionären sålunda gjort gällande enligt kontrollstyrelsens mening vilar på bristfälliga och i vissa avseenden jämväl felaktiga utgångspunkter, har kontrollstyrelsen ansett sig först böra lämna en redogörelse för restaurangbolagsidéns uppkomst och förutsättningarna för de båda i motionen nämnda restaurangbolagens bildande.

En av kärnpunkterna i den svenska systembolagsrörelsen har från allra första början varit att på ett socialt tillfredsställande sätt ordna utskänkningsrörelsen och särskilt den utskänkningsrörelse, som folkets breda lager använda sig av. Då aktiebolaget Göteborgssystemet i Göteborg bildades, uttalade en kommitté, som då sysslade med spörålet, att en av de mest framträdande orsakerna till nöden i Göteborg låg i brännvinssuperiet. Detta onda, som hade fattigdom, nöd och brott i släptåg, måste därför på allt sätt motarbetas; man kunde icke heller förbise, att det sätt, varpå försäljningen av ruggivande drycker bedreves, vore ägnat att befrämja superiet, enär de personer, som ägde rätt att driva brännvinshandel, alltid föranleddes att i eget intresse söka er hålla en så stor omsättning som möjligt. Flertalet av stadens krogar utgjorde verkliga suphålur, där lasten frodades i smuts, mörker och stank. Ej ens de strängaste ordningsföreskrifter och den vaksammaste polisuppsikt kunde råda bot mot allt detta oskick och detta elände, där den enskilda vinningslystnaden drev ocker på lastens bekostnad. Det är emot bakgrunden av dessa erfarenheter som man skall se det program, som uppställdes av aktiebolaget Göteborgssystemet, då det bildades. Programmet innebar, att brännvinshandeln ej skulle

vara förenad med någon vinst för säljaren, att försäljningen på kredit eller mot pant skulle upphöra, att försäljningslokalerna skulle göras ljusa, rymliga, sunda och snygga samt att god mat därstädes skulle tillhadahållas till billigt pris. Aktiebolaget Göteborgssystemet angav sig skola bedriva utsänkingsrörelsen uteslutande med fästat avseende på den arbetande klassens fördelar i moraliskt och ekonomiskt avseende.

Ända fram till år 1912 var den så gott som enda formen för bedrivande av ett bolags utskänkingsrörelse, att för varje utskänkingsställe antogs en föreståndare med skyldighet att till bolaget inleverera hela vinsten vid försäljningen av brännvin, vin och öl, mot det att bolaget betalade honom en viss lön, lät honom för egen räkning driva den på försäljningen av matvaror, kaffe och läskedrycker uppkommande vinsten samt dessutom bekostade lokalhyra, belysning, uppvärmning och rengöring, inventarier och ibland också lön åt personalen på utskänkingsstället.

I Stockholm t. ex. utbetalades år 1910 till föreståndarna för utskänkingsställena i medeltal en lön av 4,100 kronor; föreståndarna hade dessutom fri bostad och uppburo vinsten vid försäljningen av mat, läskedrycker, kaffe o. d., under det bolaget åtog sig kostnaden för utskänkingslokaler, uppvärmning, rengöring, inventarier och servis samt lämnade bidrag till belysning och lön åt tjänare. Vid samma tidpunkt åtnjöto föreståndarna för bolagens egna utskänkingsställena i Göteborg mellan 3,200 och 5,200 kronor samt bostadsförmån; föreståndarna uppburo vinsten vid försäljning av mat samt läskedrycker, kaffe o. d., och bolaget bekostade lokaler, inventarier, servis samt lön till överkypare och någon del av belysningen.

I. Uppkomsten och utvecklingen av restaurangbolagsidén i Stockholm.

Ifrågavarande ordning blev under åren 1909—1912 föremål för uppmärksamhet från systembolagets i Stockholm revisorer. I revisionsberättelsen för 1909 års förvaltning vistordade revisorerna den välskötta matserveringsrörelsen och den utmärkta ordningen och snyggheten i lokalerna, men framhöllo samtidigt, att på grund av de förmåner, som voro inrymda åt föreståndarna, kostnaderna för utskänkningen blevo betydande. Den anmärkningen hade blivit framställd, att prisen för mat av den höga kvalitet, som sereverades på värdshuset, icke skulle kunna hållas så låga, därest icke en avsevärd del av vinsten på själva utskänkingsrörelsen ginge till subventionering av matserveringsrörelsen. Huruvida fog funnes för en dylik anmärkning kunde på grundvalen av bolagets dåvarande bokföring icke utrönas, men revisorerna framhöllo önskvärdheten av att bokföringen ordnades så, att en översikt av det ekonomiska resultatet kunde vinnas.

I förvaltningsberättelsen för år 1910 förelåg en kalkyl över det ekonomiska resultatet av utskänkingsrörelsen 1909 och 1910. Därav framgick, att av en bruttovinst å 919,876 kronor å rusdrycks- och maltdrycksförsäljningen år 1909 och 1,042,599 kronor år 1910, sedan omkostnader för utskänkingsrörelsen frändragits, en nettovinst uppkommit å endast 2,156 kronor resp. 195,522 kronor. Revisorerna framhöllo i anledning härav, att det ville synas, som om sådana villkor borde kunna uppnås med dem, till vilka matserveringsrörelsen vore överlämnad, att denna senare själv skulle mäktat bära avsevärt större del av de omkostnader, som reducerade bolagets bruttovinst på utskänkta rusdrycker. I anledning av att bolaget självt under år 1910 hade övertagit mathållningen på ett par värdshus (någon vinst eller förlust å mathållningen är icke redovisad i kalkylen för detta år), framhöllo revisorerna, att det vore av vikt, att varje rörelsegrens ekonomi såvitt möjligt kunde ordnas och överskådas för sig, ävensom att ej vinst å utskänkningen obehörigen anlätades för understöd

åt matserveringen. Om denna senare borde övertagas som en bolagets egen affär, kunde vara föremål för synnerlig tvekan. För bolagen enklare och för det allmänna ur flera synpunkter mera tillfredställande vore, syntes det revisorerna, att konsekvent och allmänt genomföra den principen, att matserveringen finge under behörig kontroll över den serverade matens beskaffenhet omhänderhavas av värdshusföreståndarna såsom en deras egen affär, och att de för sitt besvär med själva utskänkningen erhöle de avlöningsförmåner, som härför vore skäligena.

För år 1911 hade bolaget å en bruttovinst av 1,058,392 kronor för rusdrycker och maltdrycker en nettovinst av allenast 217,391 kronor; omkostnaderna hade uppgått till 79.2 % av bruttovinsten. Revisorerna framhöllo, att detta ur affärssynpunkt otillfredsställande resultat måste vara en följd därav, att den med utskänkningen förbundna matserveringsrörelsen icke dreves efter tillräckligt affärsmässiga principer. De betydande årliga kostnaderna för matserveringsrörelsen finge emellertid icke sökas i förhållanden, som nödvändigt vore förbundna med matserveringsrörelsen i och för sig. För riktigheten härav talade erfarenheten från ett ställe, där bolaget självt handhaft matserveringen och där omkostnaderna utgjorde allenast 14.4 % av bruttovinsten. Det vore enligt revisorernas mening av vikt, att icke genom en ekonomisk sammankoppling av utskänkning och matservering en hämsko lades på den sunda utvecklingen av en matserveringsrörelse utan utskänkning av spirituosa, liksom ock att bolagsvärdshuset icke genom den valuta och de förmåner i övrigt, desamma sattes i stånd att bjuda spisande gäster, droge till sig yngre arbetare, som ännu icke lagt sig till med dryckesvanor. Revisorerna uttalade, att andra omkostnader än dem, som voro en följd av bolagets skyldighet att i främsta rummet tillgodose sedlighetens intressen, givetvis ej borde ifrågakomma, och att bruttovinsten av utskänkingsrörelsen därför borde möjligast oavkortad tillfalla det allmänna. För att realisera ifrågavarande önskemål syntes bolaget böra på förhand fastställa, vilka utgifter som borde påläggas utskänkningen, och i överensstämmelse härmed handhava matserveringsrörelsen. Det ville synas revisorerna, som om det önskvärda vore, att inga andra utgifter skulle ifrågakomma än dem, som bortföle, därest utskänkningen avlägsnades från värdshuset, men matserveringen i samma utsträckning fortfore. Revisorerna framhöllo slutligen, att, om bolaget självt övertog matserveringsrörelsen, bolaget därigenom komme att bli intresserat i en vittseende affärsrörelse, som syntes ligga ganska mycket vid sidan av dess egentliga uppgift att handhava försäljningen av brännvin på ett för nykterhetstillståndet så föga skadligt sätt som möjligt. Denna senare uppgift, särskilt i vad den rörde utminuteringen, vore så omfattande och förutsatte så stor sakkunskap och odelat intresse, att synnerligt fog för tveksamhet funnes inför en utveckling, varigenom bolaget skulle komma att handhava en för dess huvudsakliga verksamhet så främmande och tekniskt sett så svårskött affärsrörelse som matserveringsrörelsen å ett mycket stort antal värdshus.

På grundvalen av revisorernas här återgivna uttalanden, som voro under-tecknade den 14 maj 1912, beslöto Stockholms stadsfullmäktige den 13 januari 1913, bland annat, principiellt förklara, att den matserveringsrörelse, som vore förbunden med utskänkning av brännvin och som vore avsedd för den kroppsarbetande befolkningen, måste fotas på ekonomiskt sunda principer, d. v. s. »matserveringsrörelsen måste bära samtliga de utgifter, som äro med densamma förenade, och som ej äro orsakade av själva utskänkningen». Härtill fogades vidare ett uttalande om lämpligheten av att systembolaget självt handhade den omfattande matserveringsrörelsen.

Kontrollstyrelsen har något utförligt uppehållit sig vid frågan om utskänkingsrörelsens och matserveringsrörelsens inbördes förhållande i Stockholm un-

der åren 1909—1912, enär i den utveckling, som under dessa år ägde rum, nyckeln ligger till det program för lösningen av denna fråga, som aktiebolaget Stockholmssystemet vid sitt första framträdande framlade och som sedan, visserligen med växlingar i fråga om detaljerna, följts till nuvarande tidpunkt.

Det nyssnämnda stadsfullmäktigebeslutet, som utom det ovan omnämnda uttalandet även innehöll vissa principförklaringar i fråga om utminuteringskontrollen m. m., gav anledningen till aktiebolaget Stockholmssystemets framträdande. I bolagets program från april månad 1913 angavs, att bolaget självt ämnade handhava den utskänkning, som vore avsedd för kroppsarbetare, men att restaurangrörelsen i övrigt skulle utövas av ett särskilt bolag, aktiebolaget Stockholms folkrestauranger. Utskänkningen skulle omhändrhas av bolagets personal, en å två för varje ställe, men för rättigheten att inom restaurangbolagets lokaler bedriva utskänkning av brännvin och maltdrycker, skulle systembolaget icke betala hyra eller ersättning i någon form. Såsom fördelar av denna anordning framhölls bland annat, att systembolaget befriades från en verksamhetsgren av stor omfattning, som, därest den skulle drivas rationellt, fordrade mycken speciell insikt och ständig vaksamhet. Härigenom hade bolagsledningens möjlighet att fylla sin egentliga och enda uppgift väsentligt ökats. Omkostnaderna borde genom den ifrågasatta anordningen kunna nedbringas högst väsentligt (till omkring 10 å 20 %). Enligt programmet skulle halva antalet spritrestauranger nedläggas, och restaurangbolaget å ett antal motsvarande de nedlagdas bedriva enbart matserveringsrörelse.

I sistnämnda avseenden liksom också i andra kunde restaurangbolagets verksamhet icke programligt fullföljas. Första verksamhetsåret gick restaurangbolaget med förlust. Härtill bidrogo de krisverkningar, som det nyss utbrutna världskriget medförde, men även den omständigheten, att de alkoholfria restaurangerna visade sig vara ekonomiskt mindre bäriga. En närmare redogörelse för folkrestaurangbolagets utveckling finnes i den år 1925 utgivna tioårshistoriken »Stockholms allmänna restaurangaktiebolag» och hänvisas till sagda arbete beträffande de särskilda stadierna i utvecklingen. Här må allenast erinras, att aktiebolaget Stockholms folkrestauranger i slutet av år 1915 måste träda i likvidation, och att dess rörelse övertogs av ett nybildat bolag, Stockholms allmänna restaurangaktiebolag. Det nya bolaget, vars aktiekapital ursprungligen uppgick till 114,150 kronor, konsoliderade sin ställning under åren 1916—1917.

Under åren 1914—1917 hade Stockholmssystemets program i avseende på den egna utskänknings ordnande på grund av nyss angivna omständigheter icke kunnat fullföljas, utan bolaget hade för egen del fortsatt att bedriva utskänkingsrörelse i samband med matserveringsrörelse på ett större antal restauranger — 17 stycken år 1914, 13 stycken år 1915, 13 stycken år 1916 och 15 stycken år 1917. På hösten 1917 upptogs emellertid, sedan restaurangbolaget konsoliderats, frågan om överlämnande av all matserveringsrörelse till restaurangbolaget. I en skrivelse till Stockholmssystemets styrelse motiverades åtgärden av systembolagets verkställande direktör. Där framhölls, att restaurangbolaget med växande framgång löst uppgiften att på ett ekonomiskt lönsamt sätt handhava restaurangrörelse huvudsakligen för arbetarklassen, om än bolagets erfarenheter från de restauranger, där Stockholmssystemet icke utskänkte vare sig brännvin eller öl, dittills ej varit uppmuntrande. Tills vidare hade bolaget dock ej ansett sig böra vidga sin rörelse; en försiktig, stegvis skeende utveckling hade varit nödvändig, och även de oroliga förhållanden, som rådde på livsmedelsområdet, hade bidragit till en avvaktande hållning. Vid det dåvarande förelåg emellertid möjlighet för det fulla förverkligandet av Stockholmssystemets ursprungliga program i denna del. För systembolaget skulle det otvivelaktigt bli till stort gagn att icke längre behöva direkt syssla

med en verksamhet, som för sin rätta utövning krävde vidtagandet av en mängd åtgärder, knappast väl förenliga med ett systembolags organisation. Så t. ex. måste råvaruköpen drivas på ett affärsmässigt sätt, inköpta matvaror borde kunna lagras i stora, för ändamålet inredda lokaler, och distributionen av matvaror till de olika restaurangerna vore ensamt den en omfattande rörelse. Erfarenheten talade vidare för att ett stort matserveringsbolag borde kunna med fördel självt frambringa vissa standardvaror som bröd, charkuterivaror och dylikt, och även en egen tvättinrättning syntes vara ett välgrundat önskemål. Förhållandet till den stora, inbördes heterogena personal, som en restaurangrörelse fordrar, erbjöde många vanskliga problem. Personalen måste ju rekryteras på ett omsorgsfullt sätt, lämpliga löneformer fastställas, bostadsrum anskaffas, helst även mera individuell omvårdnad ägnas den — allt uppgifter, som krävde organisation och särskild sakkunskap. Med de skiftande inköpspris, som betingades ej blott av rådande konjunkturen utan också av ojämn tillförsel, säsongväxlingar m. m., vore slutligen prissättningen på den lagade maten en fråga, som gjorde noggrant övervägande och sakkunnigt bedömande nödvändigt. Ett systembolag, i all synnerhet ett av Stockholmssystemets storlek, kunde icke gärna på ett fullt rationellt sätt driva en restaurangrörelse, som behövde arbeta under friare former än de, som ett för högst tre år oktrojerat bolag kunde och borde tillämpa. Och även om detta vore möjligt för systembolaget, skulle det icke kunna ske utan åtföljande betydliga svårigheter att få en klar överblick över matserveringsrörelsens ekonomiska ställning inom systembolagets förvaltning i övrigt. Restaurangbolaget däremot borde, sedan det numera fått nödig stadga och ekonomisk ryggrad, lämpligen kunna övertaga Stockholmssystemets samtliga restauranger. Dock vore det knappast tillrådligt att skrida till denna åtgärd utan viss omorganisation av restaurangbolaget. Stockholmssystemet, som alltid skulle komma att inför allmänheten bära ett visst ansvar för folkrestaurangernas skötsel, matens beskaffenhet, prissättningen på dessa restauranger o. s. v. skulle i annat fall kunna förlora tillbörligt inflytande över denna rörelsegren, måhända till förfång för de sociala idéer, som inspirerat bolagets verksamhet på andra områden, och lätt nog skulle differenser kunna göra sig gällande mellan Stockholmssystemets ledning och restaurangbolagets. Under hand hade därför den tanken framkommit att i samband med en överlåtelse av systembolagets matserveringsrörelse till restaurangbolaget verkställa en sådan omorganisation av det sistnämnda bolaget, att dess aktier uppdelades dels i stamaktier, dels i preferensaktier, att Stockholmssystemet bleve ägare av stamaktierna, att utdelningen på preferensaktierna begränsades och att vinsten i övrigt helt utfölle på stamaktierna. Om restaurangbolagets aktiekapital sattes till 350,000 kronor, kunde Stockholmssystemet ingå såsom ägare av stamaktierna för 200,000 kronor genom att till restaurangbolaget överlämna inventarierna på sina restauranger. Systembolaget skulle då till restaurangbolaget uthyra de restauranger, som voro inredda i systembolagets fastigheter, och låta restaurangbolaget övertaga hyreskontrakten rörande de övriga av systembolaget drivna restaurangerna samt hela den personal, som hade med restaurangrörelsen att göra. Samtidigt skulle den nya ordningen innebära väsentligt stärkta garantier för ett friktionsfritt samarbete. Varken önskvärt eller lämpligt skulle det enligt verkställande direktörens mening vara, att Stockholmssystemet droge annan ekonomisk fördel av restaurangbolaget än skälig ränteavkastning på sitt stamaktiekapital. Motsatsen skulle ju betyda, att vinst av matserveringsrörelsen inflöte bland brännvinsmedel till statskassan.

Med ett arrangemang sådant som det föreslagna skulle sålunda restaurangrörelsen kunna skötas fullt affärsmässigt, systembolaget få behövt inflytande på restaurangrörelsen, samarbetet mellan systembolaget och restaurangbolaget garanteras friktionsfritt och systembolaget befrias från de mångahanda

Martas-bekymmer, som äro utmärkande för allt, vad restaurangrörelse heter. Den ekonomiska förbindelsen mellan de båda bolagen skulle enligt planen inskränka sig därtill, att å ena sidan restaurangbolaget förhyrde de i systembolagets fastigheter inrymda restauranglokalerna och för dem erlade sådana hyresbelopp, att fastigheterna förräntade sig, och å andra sidan systembolaget uppdroge åt restaurangbolaget att för systembolagets räkning ombesörja utskänknings- och spritdrycker, vin och öl och för de därmed förenade omkostnaderna lämnade restaurangbolaget i ersättning en viss summa per år och restaurang.

Genom en dylik anordning skulle till sist möjlighet skapas att bedöma de villkor för överlåtelse av utskänkningsrättigheter, som enligt den nya rusdrycksförsäljningsförordningen skulle komma att tillämpas från och med 1919 års ingång.

Från och med 1918 övertog restaurangbolaget samtliga av systembolaget självt tidigare drivna restauranger. Restaurangbolaget ombildades, så att de förra aktieägarna erhöles preferensaktier med till högst 7 % begränsad utdelning. Av Stockholmssystemet tecknades 2,000 stamaktier à 100 kronor. Varje stamaktie medförde 5 röster, varje preferensaktie en röst. Nyemissioner hava sedermera ägt rum, så att aktiekapitalet numera utgör 2,000,000 kronor, varav 600,000 kronor stamaktier tillhöriga aktiebolaget Stockholmssystemet.

II. Restaurangbolagen i Göteborg och på andra orter.

I Göteborg bibehölls ända fram till år 1921 det gamla systemet med föreståndare på bolagets värdshus. Med hänsyn till de nya krav, som gjorde sig gällande på utskänkningsområdet, visade sig emellertid anordningen med enskilda föreståndare i flera avseenden otillfredsställande. Samtidigt som i fråga om matserveringen missbruk med s. k. restriktionsrätter insmög sig, lämnade utskänkningsställen standard i förhållande till de ökade kraven på trevnad, bekvämlighet och en god mathållning åtskilligt övrigt att önska. I ekonomiskt avseende förelåg den omständigheten, att systembolaget hade betydande omkostnader, under det föreståndarna förtjänade stora summor. Mot bakgrunden av dessa förhållanden och från ungefär samma utgångspunkter, som tidigare föranlett tillkomsten av restaurangbolaget i Stockholm, upptogs tanken på att även i Göteborg överlåta ifrågavarande rörelse åt ett med systembolaget samarbetande restaurangbolag. I december månad år 1920 bildades sålunda Göteborgs restaurangaktiebolag med ett aktiekapital av 500,000 kronor, med så gott som samtliga aktier placerade hos aktiebolaget Göteborgssystemet. Restaurangbolaget övertog emellertid icke omedelbart samtliga värdshus i Göteborg, utan systembolaget bedrev alltjämt självt utskänknings- och matservering genom särskilt antagna föreståndare på ett antal ställen. Först under år 1925 övertog restaurangbolaget på ett undantag när matserveringsrörelsen å samtliga bolagets utskänkningsställen för spritdrycker.

I slutet av år 1920 bildades i Uppsala ett restaurangbolag för övertagande av utskänkningsrörelsen å Uppsala stadshotell. Ifrågavarande bolag har sedermera övertagit rörelsen jämväl å bolagets eget utskänkningsställe.

Under början av år 1921 bildades i Malmö aktiebolaget Malmö restauranger för att övertaga rörelsen å de folkrestauranger, där Malmö spritförsäljningsaktiebolag genom föreståndare utövat rörelsen. Restaurangbolaget trädde i verksamhet i början av år 1922.

I Örebro bildades i medio av år 1921 Örebro restaurangaktiebolag för övertagande av rörelsen å tre restauranger i Örebro.

Slutligen bildades i Norrköping i slutet av år 1922 ett restaurangbolag, som

från början av år 1923 övertog driften å systembolagets tre, tidigare genom föreståndare bedrivna folkrestauranger.

I samtliga nu nämnda restaurangbolag är systembolaget tillförsäkrat det bestämmande inflytandet.

III. Statsmakternas ställning till bolagens restaurangfråga.

Den kritik, som från revisorerna för aktiebolaget Göteborgssystemets i Stockholm förvaltning riktades mot formerna för utövandet av bolagets utskänkingsrörelse, framkallade uppmärksamhet på åtskilliga håll och upptogs till närmare belysning i en vid 1911 års riksdag av herr Bellinder i första kammaren väckt motion (nr 52). I sitt utlåtande över motionen anförde bevillningsutskottet (betänkandet nr 32) följande:

»Vidare har utskottet fäst sig vid frågan om bolagens mathållning. Motionären låter sin framställning anknyta sig förnämligast till förhållandena i Stockholm. Systembolaget i Stockholm utövar själv 30 utskänkingsrättigheter i s. k. värdshus, avsedda närmast för arbetareklassen. I dessa förekomma även s. k. källaravdelningar med finare lokaler och bättre mat. Det har mot bolagets värdshusrörelse anmärkts, att matprisen äro så låga, att bolaget utövar illojal konkurrens med nykterhetsvärdshusen, och att mathållningen, antingen den utövas av bolaget självt eller, såsom lärer vara regeln, av utskänkingsföreståndaren, ådrager bolaget utgifter, som måste täckas av vinsten å utskänkningen. I huru hög grad denna anmärkning kan vara befogad, har utskottet icke varit i tillfälle att utrona. Men obestriddligt torde vara, att den äger en viss befogenhet, då bolaget, även där föreståndaren på egen risk ombesörjer mathållningen, kostnadsfritt tillhandahåller lokal, värme, belysning m. m., varigenom det blir denne möjligt att hålla lägre priser än andra jämförliga matserveringsställen. Det åligger visserligen bolagen att vid utskänkning av brännvin tillhandahålla lagad mat, men bör, efter utskottets förmenande, i möjligaste mån undvikas, att utgifterna därför komma att drabba bolagens övriga rörelse, och håller utskottet före, att genom en mera ekonomisk anordning av mathållningen bolagens kostnadssiffra skulle kunna ej obetydligt nedbringas. Huru detta i övrigt skall kunna ernås, tarvar en noggrann undersökning. Att i åtskilliga avseenden inskränkningar och besparande omläggningar av administrationen skola kunna äga rum, torde emellertid kunna antagas.»

Bevillningsutskottet hemställde, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att vid den av 1910 års riksdag begärda utredningen jämväl måtte tagas under övervägande i vad mån ytterligare revision av gällande brännvinsförsäljningsförordning kunde finnas av behovet påkallad. Ifrågasvarande riksdagsskrivelse jämte däröver av länsstyrelserna avgivna yttranden överlämnades till nykterhetskommittén. Kommittén behandlade därefter spörsmålet dels i sitt den 5 januari 1914 dagtecknade betänkande med förslag till förordning angående försäljning av rusdrycker m. m. (sid. 272—284), dels i ett den 12 december 1914 dagtecknat betänkande om vissa ändringar i den då gällande brännvinsförsäljningsförordningen (såsom bilaga fogat till propositionen 81/1915). I sistnämnda betänkande upptog kommittén till behandling frågan om ordnandet av bolagens utskänkingsförhållanden och berörde därvid mera ingående anordningarna i fråga om den egna utskänkingsrörelsen i Stockholm. Enligt kommitténs mening var den ändamålsenligaste formen för utövande av erforderlig kontroll och övervakning över bolagen, att kontrollstyrelsen erhöle befogenhet att utfärda föreskrifter i avseende å bolagens förvaltning. Däremot vore det mindre lämpligt, att, för varje slag av miss-

bruk från bolagens sida skapa särskilda lagbestämmelser. Nykterhetskommitténs förslag i fråga om övervakande av bolagens förvaltning blev genom proposition framlagt för 1915 års riksdag och av riksdagen antaget.

I december månad år 1921 ingav förutvarande direktören i aktiebolaget Stockholms folkrestauranger, herr Adolf Andersson, till kontrollstyrelsen en framställning, som, bland annat, gick ut därpå att systembolagets ledning skulle otillbörligt hava använt allmänna medel för subventionering av restaurangbolagets matserveringsrörelse. Herr Andersson anhöll, att kontrollstyrelsen skulle taga initiativ till sådana ändringar av gällande lag och författningar, att vederbörande styrelser för systembolagen måtte förbjudas att subventionera den matserveringsrörelse, som bedrevs av systembolagen eller av deras dotterbolag. Kontrollstyrelsen inhämtade yttrande såväl av Stockholmssystemet som och från de av kontrollstyrelsen utsedda revisorerna av Stockholmssystemets förvaltning, och förklarade kontrollstyrelsen i september månad år 1922, att styrelsen, på grund av den verkställda utredningen och vad styrelsen i övrigt inhämtat i ärendet, funnit Anderssons framställning ej föranleda någon ytterligare åtgärd.

I september 1923 gjorde direktör Andersson en hänvändelse till Kungl. Maj:t i ämnet, och yrkade herr Andersson därvid, att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt kontrollstyrelsen att till förnyad behandling upptaga hans framställning av december månad 1921, och att, därest detta icke kunde ske, Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt den s. k. besparingskommittén att verkställa den av honom begärda ekonomiska granskningen och föreslå de åtgärder i besparings-syfte, vartill granskningen kunde föranleda.

Sedan kontrollstyrelsen och aktiebolaget Stockholmssystemet satts i tillfälle att yttra sig över herr Anderssons skrivelse — kontrollstyrelsen genom ett utlåtande, dagtecknat den 15 december 1924 — beslöt Kungl. Maj:t den 8 maj 1925, att Anderssons framställning icke skulle föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

IV. Till frågan om lagligheten av restaurangbolagen.

Såvitt kontrollstyrelsen vid ett studium av tillgängliga offentliga handlingar kunnat finna, yppades, då aktiebolaget Stockholms folkrestauranger bildades, icke tvivel på det lagliga i åtgärden. Såsom framgår av den förut lämnade redogörelsen framlade aktiebolaget Stockholmssystemet vid sitt bildande ett program, där det öppet utsades, att systembolaget tänkte sig låta matserveringsrörelsen å dess utskänkingsställen bedrivas av ett samtidigt med systembolaget bildat och med detta koopererande men fullt fristående bolag. Det var på grundvalen av detta program som Stockholms stadsfullmäktige tillstyrkte och överståthållarämbetet lämnade aktiebolaget Stockholmssystemet rättigheter framför aktiebolaget Göteborgssystemet i Stockholm.

Kontrollstyrelsen har ej heller kunnat finna, att sedermera offentligen framstälts några objektivt grundade tvivel på lagligheten av restaurangbolag av den typ som Stockholms allmänna restaurangaktiebolag och Göteborgs restaurangaktiebolag, d. v. s. bolag, som bedriva restaurangrörelse å ett systembolags utskänkingsställen och på vilkas ledning systembolagen hava ett bestämmande inflytande. Däremot har vid flera tillfällen en offentlig diskussion uppkommit om *lämpligheten* av att restaurangbolag inrättas och lämpligheten av att det ekonomiska mellanhavandet mellan systembolag och restaurangbolag ordnas på sätt som skett. Till dessa frågor skall kontrollstyrelsen i annat sammanhang återkomma.

Enligt 59 § 1 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen skall vid utskänkning av rusdrycker lagad mat alltid vara att tillgå. Det måste med hänsyn

härtill anses föreligga en skyldighet för bolagen att sörja för att lagad mat tillhandahålles. Då en stor del av allmänheten föredrager att besöka de ställen, där rusdrycker utskänkas, hava dessa ställen flerstädes blivit de egentliga matserveringsställena. Denna omständighet medför en förpliktelse för bolagen att tillse, att inga berättigade anmärkningar kunna riktas mot lokalernas beskaffenhet, matens kvalitet och pris samt serveringen. Denna förpliktelse kan anses hava blivit skärpt genom de numera allmänt gällande villkoren för servering av rusdrycker, nämligen att spritdrycker icke må utskänkas annat än i samband med måltid av viss beskaffenhet och till visst pris.

I rusdrycksförsäljningsförordningen finnas icke några närmare bestämmelser om huruledes denna matserveringsrörelse skall eller bör bedrivas. Det torde därför få anses ligga inom bolagens befogenhet att ordna denna rörelse så, som lämpligheten bjuder. Det torde vara utan vidare klart, att bolagen själva kunna bedriva matserveringsrörelsen. Det kan också anses klart, att bolagen kunna överlåta matserveringsrörelsen till annan att av denne bedrivas för egen räkning. Så har också skett, då det s. k. föreståndaresystemet tillämpats, d. v. s. utskänkningsrörelsen har av föreståndaren mot viss ersättning handhåfts för bolagets räkning och avkastningen av matserveringen har tillfallit föreståndaren. Restaurangbolagsformen är en mellanform mellan anordningen med föreståndare och den anordning, då systembolagen själva bedriva matserveringen. På grund av att systembolagen utöva ett bestämmande inflytande på restaurangbolagen bliva bolagen nämligen i långt större grad i tillfälle att övervaka matserveringsrörelsens behöriga bedrivande än då matserveringsrörelsen överlämnas till enskilda föreståndare, vilkas ekonomiska intressen icke sammanfalla med systembolagets.

Det i motionen uttalade tvivlet om lagligheten av restaurangbolagen synes i själva verket icke så mycket grunda sig därpå, att de bildats såsom dotterbolag till systembolag, utan fastmera därpå, att medel, som med föreståndaresystemets tillämpning skulle hava tillfallit systembolagen och därefter inlevererats till statsverket, genom restaurangbolagens övertagande av utskänkningskvarstannat hos sistnämnda bolag och icke genom systembolagen kommit staten till godo. Motionären gör gällande, att restaurangbolagen icke få vara underkastade andra bestämmelser än de, som gälla för systembolagen i avseende å avskrivningar och fonderingar samt vinstmedlens disposition, och han uttalar ett beklagande av att restaurangbolagen blivit helt ställda utanför det allmännas kontroll.

Vad angår anmärkningen att restaurangbolagens övertagande av utskänkningskvarstannat innebär, att systembolagen och därmed staten olagligen fränhånts vinst av utskänkningskvarstannat, som rätteligen bort erhållas, vill kontrollstyrelsen framhålla, att det även här är fråga om en skälighetsprövning. Systembolagen äro otvivelaktigt av lagstiftningen bundna att i och för sin verksamhet icke göra oskäliga utbetalningar eller utbetalningar för ändamål, som äro för deras syften främmande. Om vad som i det ena eller andra fallet är skäligt kunna emellertid meningarna vara delade. Så har fallet varit exempelvis i fråga om de ersättningar, som skola utbetalas till föreståndarna för bolagens egna utskänkningsställena. I ett fall kan exempelvis utbetalande av varje slags ersättning till en föreståndare vara oskäligt, när han på den av honom bedrivna matserveringen skördat högst betydande vinster; i ett annat fall kan ersättning vara oundgängligen nödvändig, när matserveringsrörelsen på grund av olika omständigheter icke visat sig bärig. Tidigare ägnades icke tillräcklig uppmärksamhet åt hithörande förhållanden, utan avtalen med föreståndarna på utskänkningsställena uppgjordes i hög grad schablonmässigt, ett förfaringsätt, som alltmera torde hava bortarbetats. Åtskilliga bolag torde nu

mera taga del av föreståndarnas räkenskaper, så att de vinna uppfattning om matserveringsrörelsens ekonomi på visst utskänkingsställe. Men även med en dylik kontroll kan icke någon absolut garanti erhållas för att det ersättningsbelopp, som utbetalas till föreståndaren, ej blir oskäligt, om det sammanställs med de andra förmåner, som inrymmas åt honom.

Svårigheterna härutinnan hava föranlett, att bolagen i allt större omfattning själva övertagit matserveringsrörelsen, varvid de allra största bolagen låtit matserveringsrörelsen handhavas av restaurangbolag, på vilka vederbörande systembolag utöva ett bestämmande inflytande. Beträffande förhållandet mellan systembolag och restaurangbolag är det av vikt, att garanti vinnes för att systembolagets inkomster av utskänkningen av rusdrycker icke belastas med andra än skäliga utgifter, d. v. s. sådana, som bortfalla, därest utskänkningen upphör på de nuvarande utskänkingsställena, men matserveringen i samma utsträckning fortfar. Enligt kontrollstyrelsens mening hava också systembolagen strävat efter att i möjligaste mån beakta denna synpunkt vid fastställande av avtal med restaurangbolagen. Till en redogörelse härför och en undersökning av de ekonomiska mellanhavandena mellan systembolagen och restaurangbolagen i Stockholm och Göteborg skall kontrollstyrelsen här nedan återkomma.

Om man fasthåller vid att restaurangbolagen i fråga om de från rusdrycksutskänkningen härflytande inkomsterna icke må komma i åtnjutande av mera än vad som kan anses vara skäliga omkostnader för utskänkningen, kan man icke, såsom motionären synes vara benägen att göra, uppställa det kravet på restaurangbolagen, att de skola i alla avseenden vara underkastade samma bestämmelser, som gälla för systembolagen i avseende å avskrivningar och fonderingar samt vinstmedlens disposition. Enligt kontrollstyrelsens mening äro restaurangbolagen underkastade aktiebolagslagens bestämmelser härutinnan. Systembolagen äro jämlikt 139 § i aktiebolagslagen undantagna från denna lags bestämmelser om fonderingar och dylikt. Systembolag må sålunda icke verkställa avsättningar till reservfond; avsättning av medel, utom för gäldande av det följande årets skatter, må icke äga rum utan kontrollstyrelsens samtycke; avskrivning å inventarier må ske med högst 15 % o. s. v. Dylika strängare regler, som äro fullt naturliga för monopolbolag, vilkas enda uppgift är att distribuera rusdrycker, kunna näppeligen tillämpas i fråga om en så svårskött och av konjunkturen beroende affärsrörelse som restaurangrörelsen. Restaurangrörelsens ekonomi är beroende på frekvensen av besökare, vilken hastigt avtager under dåliga ekonomiska konjunkturen och ökar under goda konjunkturen. Men även en mängd andra faktorer medföra, att det är svårt att för någon längre tid framåt överblicka restaurangrörelsen. Det är därför fullt naturligt, att ett restaurangbolag under goda konjunkturen i rimlig omfattning kvarhåller inom rörelsen det överskottskapital, som *uppkommer av matserveringsrörelsen*, för att därmed möta de dåliga tiderna, när dessa komma. Därtill kommer, att inom restaurangrörelsen krav på förnyelse av inredning i och inventarier till restauranglokalerna på grund av stort slitage torde förekomma nästan oftare än inom någon annan rörelse. Avsättningar för mötande av dessa krav måste anses fullt legitima.

Motionären har icke rätt i sitt påstående, att restaurangbolagen blivit helt ställda utanför det allmännas kontroll. Systembolagens styrelser, vilka till övervägande del bestå av representanter för det allmänna, hava ett bestämmande inflytande på restaurangbolagen, och kontrollstyrelsen har haft tillfälle att vid upprepade tillfällen ingående taga del av restaurangbolagens ställning. Kontrollstyrelsen har också i några fall gjort erinringar, som vunnit beaktande från restaurangbolagens sida. I både Stockholm och Göteborg är sedan några

är en av de två revisorer, som kontrollstyrelsen utsett för systembolaget, också revisor i restaurangbolaget.

Motionären har anmärkt på att restaurangbolagen upplagt pensionsfonder. Uppläggandet av dylika fonder kan enligt kontrollstyrelsens mening icke anses anmärkningsvärt, då dylika anordningar väl torde vidtagas av varje ansvarskännande arbetsgivare, som önskar förebygga, att pliktrogen och väl-förtjänt personal på ålderns dagar ställas på bar backe. Bolaget kan givetvis icke anses hava ens indirekt iklätt staten några förpliktelser. Något olagligt kan under inga omständigheter anses hava ägt rum. Det förtjänar i detta sammanhang erinras, att aktiebolaget Vin- och spritcentralen med Kungl. Maj:ts bemyndigande upplagt en dylik fond intill ett belopp av två miljoner kronor.

I detta sammanhang må upptagas till belysning en av de i motionen fram-förda anmärkningarna, nämligen att bruttovinsten å försålda maltdrycker till-faller restaurangbolagen. I den skrivelse, motionären ingivit till utskottet, har han under rubriken »det privatekonomiska intresset inom restaurangnäring-en» särskilt uppehållit sig vid denna omständighet. Efter en redogörelse för utvecklingen i nu berörda avseende uttalar han som sin mening, att genom att systembolagen överlätit sin egen utskänkning på restaurangbolagen något privatekonomiskt intresse i fråga om rusdrycksförsäljningen icke fränkopplats utan snarare tvärtom, i det restaurangbolagen i Stockholm och Göteborg er-hålla vinsten å maltdrycksförsäljningen, varigenom restaurangföreståndarna äro utsatta för frestelsen att genom forcering av denna försäljning tillföra sina bolag ökad vinst. Därest det verkligen skulle förhålla sig så, att det privat-ekonomiska intresset ökats genom den av motionären påtalade anordningen, hade härigenom en synnerligen betänklig omständighet blottats. Det torde dess bättre förhålla sig så, att motionärens farhågor i detta avseende äro ogrundade. Systembolagen hava alltjämt sin rätt obeskuren att meddela restriktiva bestämmelser om utskänkningen å restaurangbolagets ställen. I alla frågor, som beröra utskänkningen, är det systembolaget som beslutar, och restaurang-bolaget har själva utövningen om hand i enlighet med de föreskrifter, som sys-tembolaget utfärdar. Vad särskilt serveringen av maltdrycker beträffar må framhållas, att vissa restriktiva bestämmelser härför tillämpas. — Enligt 1905 års brännvinsförsäljningsförordning fick avlöningen till föreståndare för ut-skänkingsställe icke vara beroende på omsättningen av brännvin, vin och öl. Genom 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning vidtogs den ändringen, att avlöningen icke fick vara beroende på omsättningen av rusdrycker; då emeller-tid en viss grupp av maltdryckerna, som tidigare hänförts under begreppet öl, nu undantogs från rusdrycksförsäljningsförordningens bestämmelser, erhöi ett systembolag rätt att låta vinsten å pilsnerdricka tillkomma föreståndare för utskänkingsställe. Denna konsekvens av de nya bestämmelserna ha emeller-tid systembolagen i allmänhet icke dragit utan alltfört förbehållit sig vinsten å pilsnerdricksförsäljningen. Det förtjänar att erinras, att i samband med pils-nerdricksförsäljningsförordningens antagande år 1919 infördes en bestämmelse i 25 § 2 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen, att såsom villkor för överlä-telse av utskänkingsrättighet till enskild person icke må föreskrivas, att malt-drycker skola inköpas från viss säljare.

Laglig skyldighet kan sålunda icke anses föreligga för systembolag att för-behålla sig vinsten å pilsnerdricksförsäljningen. Frågan om till vem denna vinst skall gå är en lämplighetsfråga. Lämpligheten av en dylik överlåtelse av vinsten å sagda försäljning kan ifrågasättas, när det är fråga om en enskild utskänkingsföreståndare, men däremot synes intet hinder föreligga om nyss-nämnda vinst tillkommer ett bolag, som arbetar hand i hand med systembola-get för åstadkommande av en god matserveringsrörelse. Det förtjänar i detta

avseende att framhållas, att såväl i Stockholm som i Göteborg de egentliga folkrestaurangerna äro utsatta för konkurrens från ett stort antal enskilda pilsnerdricksutskänkningsställen, och att ett indragande till systembolagen av pilsnerdricksvinsten i dessa städer skulle medföra högre matpriser å folkrestaurangerna.

De uppgifter, som motionären lämnat om restaurangbolagens vinst å pilsnerdricksförsäljningen, äro felaktiga. Under tiden 1919—1925 utgjorde vinsten för restaurangbolaget i Stockholm 2,793,000 kronor (ej 3,527,000) och för restaurangbolaget i Göteborg under åren 1924—1926 sammanlagt 1,193,000 kronor (ej 450,000 kronor per år). För bedömande av laglighets- och lämplighetsfrågan är emellertid storleken av vinstbeloppen likgiltig.

V. Till frågan om lämpligheten och ändamålsenligheten av restaurangbolag.

Den utveckling, som ägde rum i Stockholm under åren 1910—1913, ledde, såsom förut utvecklats, fram till bildandet av det första restaurangbolaget i Sverige. De skäl, som därvid anfördes från revisorernas sida mot såväl bibehållandet av föreståndarsystemet som ock systembolagets övertagande av matserveringsrörelse, utgöra enligt kontrollstyrelsens mening alltjämt de skäl, som kunna anföras för lämpligheten och ändamålsenligheten av restaurangbolag.

Redan vid den tidpunkt, då aktiebolaget Stockholms folkrestauranger framträdde, hade systembolagen och i all synnerhet de största systembolagen att handlägga en rad ärenden, som krävde ingående uppmärksamhet. Erforderligheten av att inrikta systembolagens verksamhet på deras nykterhetsbefrämjande uppgifter har med styrka betonats i 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning. Strävan har särskilt gått ut på att befria systembolagen från rent kommersiella värv, såsom t. ex. i fråga om inköp av rusdrycker, för att dessa bolag skulle med så mycket större kraft kunna ägna sig åt sin huvuduppgift att på ett så vitt möjligt anmärkningsfritt sätt handhåva distributionen av rusdrycker åt allmänheten. Det synes uppenbart för envar, som haft tillfälle att taga del av verksamheten vid systembolagen och arten av denna verksamhet, att det icke är möjligt, att ledningen av dessa bolag samtidigt skulle handhåva driften å ett större antal restauranger och detaljhandeln med rusdrycker. Skulle t. ex. Stockholmssystemet själv bedriva matserveringsrörelsen, skulle ledningen få splittra sin uppmärksamhet på heterogena uppgifter; bredvid sina genom lagstiftningen åliggande uppgifter skulle den få ägna sig åt det affärsrättsliga ordnandet av inköp, lagring och distribution av matvaror, anskaffning av glas, porslin, linne och andra förbrukningsartiklar för restaurangerna, samt åt personalfrågor o. s. v. Dylika svårigheter skulle givetvis icke i på långt när samma omfattning föreligga, därest den egna utskänknings sköttes genom föreståndare, men systembolagets verksamhet skulle i allt fall bli mera betungad med en sådan anordning än om matserveringsrörelsen handhåves av ett med systembolaget koopererande restaurangbolag.

Men även ur andra synpunkter än de rent organisatoriska möta svårigheter för ett systembolag att driva en mycket omfattande restaurangrörelse. Restaurangrörelsen kräver en speciell sakkunskap och friare arbetsformer än systembolagen kunna erbjuda. Restaurangrörelsen är, såsom redan förut antytts, i utomordentlig grad känslig för de ekonomiska konjunkturväxlingarna. För att kunna möta dessa växlingar måste restaurangrörelsen vara väl konsoliderad och ha tillgång till nödiga kapitalreserver. Systembolaget, som icke får avsätta ett öre till fonder utan är skyldigt att årligen lämna ifrån sig hela den av dess rörelse uppkomna vinsten, skulle vara förhindrat att företaga någonting

till förebyggande av riskerna av ett konjunkturomslag. Genom bildandet av restaurangbolag har en vidlyftig förvaltningsgren, som i hög grad skulle komplicera systembolagens ekonomiska skötsel, utskilt från systembolagen och ordnats fullt affärsmässigt.

I såväl motionen som särskilt i den skrivelse till utskottet, där motionären närmare utvecklade sina synpunkter, har motionären framhållit föreståndaressystemets företräden. De erfarenheter, som vunnits på många håll, gå snarast i en motsatt riktning. Det kan icke förnekas, att systemet med enskilda föreståndare är förenat med ett betydande privatekonomiskt intresse. Då en föreståndare har nettovinsten av all försäljning i sin restaurang med undantag av försäljningen av rusdrycker och maldrycker, är det ju givet, att han önskar se så stor tillströmning av kunder till sin affär som möjligt. Varje åtgärd från systembolagets sida att nedbringa rusdryckskonsumtionen, t. ex. genom bestämmandet av kortare serveringstider och mindre kvantiteter rusdrycker, kan av rent naturliga skäl icke mottagas annat än motvilligt av en utskänkingsföreståndare, då han väl vet, att minskad frekvens på hans restaurang betyder minskad omsättning och minskad omsättning minskad vinst. Då man vet, att åtskilliga föreståndare i Stockholm och Göteborg på matserveringen grundlade betydande förmögenheter, är det uppenbart, att stora privatekonomiska vinstintressen funnos i matserveringsrörelsen under föreståndaressystemets tid. Detta privatekonomiska intresse är numera eliminerat med systembolagens övertagande av matserveringsrörelsen eller matserveringsrörelsens överlåtande på restaurangbolag, som äro nära knutna till systembolagen. Vad Stockholms allmänna restaurangaktiebolag beträffar, inskränker sig det privatekonomiska intresset till preferensaktieägarnas intresse av den till 7 % maximerade utdelningen. Några tantiemer, som skulle kunna göra bolagets tjänstemän personligt intresserade av en forcering i den ena eller andra varans försäljning, existera ej inom bolaget. De olika restaurangernas föreståndare äro i likhet med bolagets chefer och dess övriga tjänstemän fast avlönade. Med avdrag av restaurangbolagets ersättning för utskänkningens handhavande går hela vinsten av utskänkta spritdrycker och viner in till Stockholmssystemet, som utöver denna ersättning icke har andra omkostnader för sin utskänkning på restaurangbolagens ställen än lönerna till de av systembolaget anställda ordningsvakterna. På det av restaurangbolaget i Stockholm investerade stamaktiekapitalet, 600,000 kronor, har Stockholmssystemet alltifrån bolagets tillkomst erhållit en ränta av 7 %, och för de båda senaste åren överstiger utdelningen denna räntesats. De av Stockholmssystemet innehavda stamaktierna representera värden, som tryggt torde kunna uppskattas till ett par miljoner kronor, och som, i händelse av restaurangbolagets upplösning, tillfalla systembolaget och därmed indirekt statsverket.

I avseende på restaurangbolaget i Göteborg gäller i stort sett samma resonemang. Systembolaget äger där praktiskt sett hela aktiekapitalet. Tantiemer existerar icke, utan samtliga restaurangbolagets tjänstemän äro fast avlönade. Den vinst, som uppkommer av bolagets rörelse, tillfaller systembolaget, och vid restaurangbolagets upplösning tillfaller överskottet systembolaget. Något privatekonomiskt intresse i den mening, som man plägar inlägga i detta ord, existerar icke inom restaurangbolagen i Stockholm och Göteborg.

Föreståndaressystemet var, såsom förut framhållts, förenat med betydande svårigheter för systembolagen i vad det gällde ett riktigt avvägande av den ersättning, som borde lämnas föreståndarna. Därest denna ersättning gjordes större än som var skäligt, lämnade ett bolag en föreståndare medel att öppna osund konkurrens med andra matserveringsställen, där man icke kunde profitera av spritvinster. Det var denna omständighet, som gav det första uppslaget till kritiken mot föreståndaressystemet. I berättelsen över verkställd revi-

sion av aktiebolaget Göteborgssystemets i Stockholm förvaltning för år 1909 anföres det sålunda om konsekvenserna av en subventionering av matserveringsrörelsen följande: »Utom det att — — — — — minskning skulle inträda i de brännvinsmedel, som rätteligen borde tillkomma det allmänna, skulle, förmenas det vidare, matprisen i förhållande till den serverade födans kvalitet bliva avsevärt lägre än på andra för kroppsarbetare avsedda näringsställen, där utskänkning av brännvin icke ägde rum, vilket åter skulle leda därtill, att de kroppsarbetare, som intoge sina måltider utom det egna hemmet, komme att vända sig till bolagsvärdshusen och sålunda bleve utsatta för faran att hemfalla åt alkoholvanor.»

Genom restaurangbolagens inrättande ha systembolagen erhållit långt bättre möjligheter att avväga ersättningen för utskänkningens handhavande på sådant sätt, att matserveringsrörelsen icke subventioneras och därmed en osund konkurrens idkas med sådan rörelse, som icke kan lita till spritmedel.

En annan synpunkt att räkna med är den möjlighet, systembolagen genom restaurangbolagen ha att påverka prisbildningen inom restaurangrörelsen i dess helhet, vilken faktor särskilt är av betydelse för motverkan av tendenser till obehörigt utnyttjande av den monopolställning, privatrestauratörerna inehava.

Det måste överhuvud betecknas som en av restaurangbolagens viktigaste uppgifter att åstadkomma en såvitt möjligt riktig och rättvis prisbildning å den mat, som serveras å restaurangerna. Såväl i motionen som i den till utskottet ingivna skrivelsen har motionären bestritt, att restaurangbolagen lyckats i denna sin viktiga uppgift. I motionen anför motionären, att en jämförelse mellan matprisen vid tiden före världskriget och nu — naturligtvis med vederbörlig hänsyn till livsmedelsindex — bevisade sanningen av detta påstående, och i skrivelsen till utskottet anför han en del siffror beträffande pris för samma maträtt på tredje klass restauranger sommaren 1919. Han anser, att jämförelsen icke utfaller till restaurangbolagens fördel. Enligt kontrollstyrelsens mening borde det vara uppenbart, att sådana jämförelser som de av motionären anställda för att kunna giva något som helst pålitligt resultat måste förutsätta ingående kännedom om portionernas storlek på de restauranger, som jämförelsen omfattar, ingrediensernas beskaffenhet, den större eller mindre omsorgen vid tillagningen o. s. v. Vidare är det givet, att om på den ena sidan av jämförelsen i större utsträckning ingår s. k. restriktionsmat, som icke uppätes utan endast framsättes för att därefter orörd borttagas och ånyo framsättas för nya gäster, kan detta ej undgå att starkt påverka prissättningen. Till intet av dessa förhållanden har motionären tagit hänsyn. Hans jämförelser mellan 1919 års Göteborgs- och Stockholmspriser äro därför värdelösa. Jämförelsen med förkrigsprisen är icke mindre intetsägande. Motionären räknar endast med livsmedelsindex, ehuru det är uppenbart, att man vid prissättning även måste räkna med de inträdda förändringarna i avseende på hyror, löner, anskaffningskostnader för möbler och andra förnödenhetsartiklar samt verkningarna av åttatimmarslagen, som påfordrar anställande av en större personal.

En bättre mätare på rimligheten och skäligheten av de priser, restaurangbolagen i Stockholm och Göteborg hålla, är den omständigheten, att måltidsprisen i Stockholm och Göteborg särskilt å restaurangbolagens ställen äro lägre än på andra ställen i landet. Uppfattningen om de billiga matprisen i Stockholm och Göteborg är så allmän, att några särskilda bevis därför icke torde behöva framläggas. Att matprisen kunnat bliva så billiga är, enligt kontrollstyrelsens mening, i väsentlig grad restaurangbolagens förtjänst. Även i detta hänseende torde meningarna bland den stora allmänheten icke vara delade.

En av de väsentligaste anledningarna till att restaurangbolagen kunnat vin-

na gynnsamma resultat i prissättningsavseende är, att restaurangbolagen genomfört en centralisering i avseende på inköpen. Gentemot denna centralisering har motionären i sin skrivelse till utskottet gjort erinringar, i det att han vid jämförelse mellan föreståndaresystemet och restaurangbolagsformen framhållit som en fördel för det förstnämnda, att de egna föreståndarna hade möjlighet att inköpa sina varor varhelst de önskade, medan restaurangbolagens föreståndare måste inköpa varor från bolagens förråd. Det är just detta, att restaurangbolagen kunnat göra centrala inköp, som tillfört restaurangbolagen så stora fördelar såväl vad varans kvalitet som pris beträffar. Det är utan vidare klart, att en köpare, som kan köpa en post varor för exempelvis 20,000 kronor i stället för 1,000 kronor, kan i de flesta fall erhålla ett förmånligare pris än den som måste köpa den mindre kvantiteten, särskilt om köparen är solvent och har god likviditet. Varornas lagring är givetvis mycket lättare i ett företag, där en post kan fördelas mellan tjugu olika avnämare än inom en enda restaurang, som icke har någon möjlighet att omlacera en post, som inköpts i för stor kvantitet.

Genom 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning har systembolagens uppgift även med hänsyn till utskänkningsrätten blivit långt mera vittgående och långt mera ansvarsfull än tidigare. Det räcker icke längre med att fortsätta Göteborgssystemets strävan att förvandla den forna krogrörelsen till en välskött och ur nykterhetssynpunkt klanderfri folkrestaurangrörelse. Det gäller att utjämna gränslinjerna mellan restauranger av sämre och bättre klass och att lyfta de folkliga utskänkningsställena upp till ett plan, som kan tillfredsställa vilken nogräknad besökare som helst. Det gäller vidare att med hänsyn till de rättighetsöverlåtelser, som systembolagen hava att meddela, förvärva ingående kännedom om förutsättningarna för skilda slag av restaurangrörelse; att praktiskt pröva och ådagalägga möjligheten att inom dessa skilda slag av restaurangrörelse upprätthålla utfärdade utskänkningsbestämmelser, att så långt görligt sörja för ett sådant prisreglerande inflytande, som kan hindra, att de till ett strängt begränsat antal utlämnade utskänkningsrättigheterna av de därigenom privilegierade innehavarna brukas på sådant sätt, att måltidsprisen hållas i höjden. Restaurangbolagen hava enligt kontrollstyrelsens mening visat sig vara lämpliga organ för dessa strävanden.

Tillkomsten av restaurangbolagen innebär, att systembolagen fått ett nytt, fastare och vidare grepp över utskänkningsrätten. Vad särskilt restaurangbolaget i Stockholm beträffar, må det erinras om den rad av nykterhetsbefrämjande åtgärder, som vidtagits av Stockholmssystemet och restaurangbolaget gemensamt, senast en nedsättning av de spritdryckskvantiteter, som få serveras till folkrestaurangernas gäster. De vitsord, som i upprepade verksamhetsberättelser avgivits av Stockholms stads nykterhetsnämnd, äro tillräckligt talande. Sedan flera år tillbaka har nämnden med erkännande omnämnt den förbättring, som i nykterhetskänseende ägt rum på Stockholms restauranger. I berättelsen över 1924 års verksamhet yttras, att förbättringen särskilt gäller folkrestaurangerna: »Trots den ökade spirituosa-förtäringen, som under året ökats i ännu större proportion än matserveringen å dessa restauranger, har man genom vissa organisatoriska åtgärder kunnat hålla ordning och nykterhet samt förhindrat berusning.» Även i den senast publicerade berättelsen från nykterhetsnämnden ges ett erkännande åt det sätt, varpå folkrestaurangerna skötas ur nykterhetssynpunkt, och det tillägges, att endast ytterst sällan anmärkingar med fog kunnat riktas mot nykterhetstillståndet på dessa restauranger.

På grund av det anförda vill kontrollstyrelsen göra gällande, att restaurangbolagen i Stockholm och Göteborg visat sig vara ur såväl sociala som organisatoriska synpunkter värdefulla och lämpliga.

De skäl, som kontrollstyrelsen här ovan framhållit, kunna emellertid icke anföras annat än i fråga om de systembolag, som hava ett större antal egna restauranger. Var gränsen skall dragas mellan systembolagen, i vad den avser erforderligheten att överlämna skötseln av folkrestaurangerna till ett för ändamålet bildat restaurangbolag, kan bliva föremål för delade meningar. Erforderligheten av restaurangbolag i Stockholm, Göteborg och Malmö synes kontrollstyrelsen ur ovan angivna synpunkter tydlig; i vad mån man skall gå längre är ej lika klart. I detta sammanhang må göras en erinran mot motionärens påstående, att kontrollstyrelsen skulle hava påbjudit bildandet av de med Stockholms allmänna restaurangaktiebolag som mönster tillkomna restaurangbolagen. Detta är icke riktigt. De gynnsamma erfarenheter, som vunnos av restaurangbolagets i Stockholm verksamhet, animerade till bildande av restaurangbolag på olika orter; kontrollstyrelsen har i stället motsatt sig bildandet av restaurangbolag i flera städer, där, enligt kontrollstyrelsens mening, behov av restaurangbolag uppenbarligen icke förelegat. Där restaurangbolag från och med år 1920 bildats, har kontrollstyrelsen lämnat medgivande för vederbörande systembolag att teckna aktier i restaurangbolaget. Att ansvaret för restaurangbolagsformens *tillblivelse* skulle, såsom motionären framhåller, vara och förbliva kungl. kontrollstyrelsens, är, såsom framgår av den lämnade historiska redogörelsen, oriktigt.

VI. De ekonomiska villkoren för restaurangbolagens övertagande av mathållningen på systembolagens utskänkingsställen i Stockholm och Göteborg.

A. Stockholm.

I överensstämmelse med det principprogram, för vilket redogörelse förut lämnats, reglerades det ekonomiska förhållandet mellan aktiebolaget Stockholmssystemet och restaurangbolaget så, att de två personer, som för systembolagets räkning ombesörjde utlämningen av spritdrycker och öl till var och en av restaurangbolagets restauranger, där utskänkning förekom, helt avlönades av systembolaget, som därjämte till restaurangbolaget betalade $\frac{1}{3}$ av omkostnaderna för serveringspersonalen på dessa restauranger. Dessutom bestred systembolaget utgifterna för ordningsmän vid folkrestauranger med spritutskänkning. Då aktiebolaget Stockholms folkrestauranger, såsom förut nämnts, emellertid gav ett ekonomiskt otillfredsställande resultat, gjorde restaurangbolagets styrelse framställning till systembolaget om erhållande av hyresbidrag, vilket emellertid av systembolaget avsågs.

Sedan Stockholms allmänna restaurangaktiebolag bildats, blev förhållandet mellan aktiebolaget Stockholmssystemet och restaurangbolaget ordnat efter huvudsakligen samma grunder som tidigare. Systembolaget svarade för hela avlöningen till kassörska och hovmästare, 40 % av den kontanta avlöningen till serveringspersonalen, omkostnaderna för glas och glasdiskerska samt utgifterna för ordningsmän.

Det bidrag, som systembolaget lämnade till täckning av utskänkingskostnaderna, uppgick i genomsnitt till ett belopp av 6,000 kronor per restaurang och år och senare på grund av prisstegringen till ungefär 7,000 kronor per restaurang och år. När restaurangbolaget från och med år 1918 övertog Stockholmssystemets samtliga restauranger, skedde en omreglering av ersättningen för de med utskänkning förenade kostnaderna. Systembolagets styrelse beslöt, att ersättningen för vinnande av större enkelhet skulle schematiskt fördelas på varje restaurang med ett visst belopp, som skulle utbetalas månadsvis i efterskott. Den fortgående snabba prisstegringen gjorde det svårt att beräkna den

lämpliga storleken av beloppet, men med ledning av erfarenheterna under första halvåret 1918 bestämdes summan till 1,500 kronor per restaurang och månad. Svårigheterna för restaurangbolaget nådde med livsmedelskrisen under år 1918 sin höjdpunkt. Då man ville undvika betydande höjning av matprisen, gjordes kännbara förluster på folkrestaurangrörelsen. För att bereda restaurangbolaget lättnad, efterskänkte Stockholmssystemets styrelse hyran för de i systembolagets fastigheter belägna tre folkrestaurangerna. Det är det enda tillfälle, då en partiell avvikelse i Stockholm skett från den eljest genomförda grundsatsen, att hyran för utskänkingsställen skulle bestridas av restaurangbolaget.

På grund av det alltjämt fallande penningvärdet verkställdes i slutet av år 1919 en omräkning av den ersättning, som skulle utgå till restaurangbolaget för handhavande av utskänkingsrörelsen, och bestämdes då ersättningen till ett belopp av 2,000 kronor per restaurang och månad. Efter denna beräkningsgrund utgick ersättning under tiden 1919—1921. Från år 1920 fick restaurangbolaget vidare i likhet med innehavarna av överlåtna utskänkingsrättigheter tillgodoräkna sig inkomsten av försålda vin- och spirituosa. Vid denna tidpunkt erhöll därjämte restaurangbolaget vinsten på de maltdrycker, som icke voro hänförliga under rusdrycksförsäljningsförordningen. Från ingången av år 1922 erlades ersättningen efter nya grunder genom ett avtal, som då slöts mellan Stockholmssystemet och restaurangbolaget och som sedan år från år i huvudsak förnyades. Enligt detta avtal skulle systembolaget till restaurangbolaget betala en ersättning, som för de restauranger, vilka tidigare tillhört enskilda och innehaft överlåtna rättigheter, utgjorde $\frac{2}{3}$ av den utskänkingsvinst, som skulle ha tillkommit dessa restauranger under år 1921, därest de då innehaft överlåtna rättigheter på de av kontrollstyrelsen fastställda villkoren. För en nyinrättad restaurang, där utskänkingsomkostnaderna voro väsentligt högre än på en enklare folkrestaurang (Stadshuskällaren) bestämdes ersättningen till 2,000 kronor i månaden och för de egentliga folkrestaurangerna till 1,000 kronor för restaurang och månad. Ersättningen till de I:a och II:dra klass restauranger, som restaurangbolaget bedrev, ändrades för vart och ett av de följande åren, så att exempelvis ersättningen 1923 utgick efter 1922 års utskänkingsvinst, 1924 efter 1923 års beräknade utskänkingsvinst. I detta sammanhang må omnämnas, att en år 1922 verkställd utredning utvisade, att restaurangbolagets omkostnader för utskänkningen på folkrestaurangerna i verkligheten överstego den av systembolaget lämnade ersättningen. Till omkostnaderna för utskänkningen hänfördes härvid utom utgifterna för vin- och spirituosa, dryckernas förvaring o. s. v., $\frac{1}{3}$ av restaurangföreståndarnas kontanta löner, hälften av kassörskornas och $\frac{1}{3}$ av den övriga restaurangpersonalens löneförmåner, en viss andel av kostnaderna för kassaregister och administration, under det att däremot sådana poster såsom lokaler, lyse, värme, rengöring och liknande icke togos i betraktande. Den sammanlagda omkostnads-summan för utskänkningen på folkrestaurangerna under år 1922 uppgick till något över 198,000 kronor eller 18,000 kronor mer än hela den årsersättning, restaurangbolaget uppbar för sin utskänkning. En efter samma grunder företagen utredning rörande utgifterna för utskänkningen på folkrestaurangerna under år 1924 har givit till resultat en omkostnadssumma av drygt 277,000 kronor. Härmed skall jämföras den ersättning, som systembolaget under år 1924 erlade till folkrestaurangerna och som var något över 198,000 kronor.

B. Göteborg.

De ekonomiska mellanhavandena mellan aktiebolaget Göteborgssystemet och Göteborgs restaurangaktiebolag ordnades till en början så, att Göteborgssystemet lämnade restaurangbolaget ett bidrag av 15,000 kronor per år och restau-

rang för handhavandet av utskänkingsrörelsen; för en restaurang utgick ersättningen med endast 8,000 kronor per år. Restaurangbolaget erhöll vidare vinsten av försäljningen av sådana maltdrycker, som icke äro hänförliga under rusdrycksförsäljningsförordningen. Restaurangbolaget bestred alla med utskänkningen förenade kostnader såsom löner, hyror, bränsle och ljus, övriga omkostnader, kostnader för kontrollpersonal, underhåll av lokaler och inventarier samt alla kostnader för ordningsmän.

Under år 1922 ändrades villkoren för ersättning till restaurangbolaget i en för systembolaget ogynnsam riktning, därigenom att bolaget under senare hälften av år 1922 bekostade ordningsmännen ävensom vissa reparationer och musik. Jämväl beslöt Göteborgssystemet att vidtaga den ändringen i villkoren, att restaurangbolaget befriades från skyldigheten att erlægga hyra för tre utskänkingsställen ävensom för av restaurangbolaget begagnade, Göteborgssystemet tillhöriga möbler. Anledningen till de vidtagna ändringarna i ersättningsvillkoren stod i samband med den synnerligen kraftiga depressionen i de ekonomiska förhållandena, som inträdde samtidigt med att restaurangbolaget startade sin verksamhet. Ändringen torde jämväl hava förorsakats av icke förutsedda svårigheter, som uppkommit för restaurangbolaget vid restaurangernas övertagande. Restaurangbolagets ekonomiska ställning konsoliderades emellertid mycket snabbt.

Från den 1 januari 1924 hava gällt följande ersättningsvillkor, nämligen, att systembolaget som bidrag till bestridande av omkostnaderna å de restauranger, vilka ifråga om drift och kundkrets närmade sig åtskilliga av de till enskilda överlåtna utskänkingsställena, betalade till restaurangbolaget 40 % av systembolagets bruttovinst å utskänkningen av spritdrycker och vin under år 1923, motsvarande något mer än hälften av den andel (cirka 75 %) i bruttovinsten av spritdrycker och vin, som tillfaller innehavare av överlåtna rättigheter av motsvarande typ. I fråga om övriga utskänkingsställen (de egentliga folkrestaurangerna) lämnade systembolaget ej något motsvarande bidrag, dock skulle systembolaget bestrida dels hela avlöningen åt de av systembolaget anställda ordningsmännen, dels ock hälften av avlöningen åt föreståndarna å de egentliga folkrestaurangerna. I sagda överenskommelse har sedan vidtagits den ändringen, att från år 1925 Göteborgssystemet upphörde att utbetala ersättning av halva avlöningen åt föreståndarna.

VII. De ekonomiska resultaten av restaurangrörelsen i Stockholm och Göteborg.

Stockholm.

För att erhålla utgångspunkter för bedömandet, huruledes organisationen av matserveringsrörelsen i Stockholm inverkat på den ekonomiska avkastningen av systembolagets egen utskänkning, har kontrollstyrelsen samlat uppgifter i berörda avseenden för tiden från och med år 1909 till och med år 1925 — det sista år, för vilket definitiva uppgifter föreligga. Då emellertid uppgifterna före och efter år 1916 icke äro jämförbara, har kontrollstyrelsen nödgats att göra två sammanställningar av uppgifterna, den ena för tiden före 1916 och den andra från och med nämnda år. Uppgifterna för tiden 1909 till 1915 äro hämtade ur aktiebolaget Göteborgssystemets och aktiebolaget Stockholms-systemets styrelse- och revisionsberättelser, under det att uppgifterna från och med 1916 äro samlade ur handlingar, som äro bilagda den till kontrollstyrelsen för varje år insända s. k. ekonomiska tablån över vederbörande systembolags verksamhet.

Den i tabell I gjorda sammanställningen visar, att föreståndaresystemet, sådant det tillämpades på samtliga Göteborgssystemets utskänkingsställen åren

1909 och 1910, icke alls var den guldgruva för systembolaget, som motionären synes förutsätta. Under år 1911 övertog Göteborgssystemet själv driften å två värdshus. År 1912 hade systembolaget övertagit mathållningen på 14 av bolagets 30 värdshus, och år 1913 på 20 värdshus. År 1914, då Stockholms-systemet övertog brännvinshandeln i Stockholm, omhänderhade bolaget själv matsserveringen på 17 värdshus. På 3 restauranger besörjdes matsserveringen av Stockholms folkrestauranger och på 3 av föreståndare. Beträffande fördelningen av utskänkingsrättigheterna 1915 föreligga icke några exakta uppgifter.

Såsom framgår av tabell I har nettovinsten å utskänkingsrörelsen stegrats i samma mån som föreståndaresystemet avvecklats. För år 1915 uppvisar emellertid nettovinsten en markerad nedgång, vilken får sättas i förbindelse med en synnerligen kraftig nedgång i spritdrycks- och maltdrycksutskänkningen.

I tabell II sammanställas resultaten av systembolagets egen utskänkingsrörelse åren 1916—1925. På grund av materialets beskaffenhet har en gruppering av uppgifterna för olika slag av egen utskänkingsrörelse kunnat äga rum. Såsom första grupp har upptagits restauranger, där matsserveringsrörelsen handhåfts av bolaget självt. Den andra gruppen omfattar restauranger, där bolaget överlämnat matsserveringsrörelsen till föreståndare. Den tredje gruppen representeras av restauranger enligt det s. k. reginasystemet; ägaren av restaurangen har haft egna rättigheter till utskänkning av vin och systembolaget har därstädes inrättat egen utskänkning allenast av spritdrycker med restaurangägaren såsom föreståndare. Den fjärde gruppen omfattar de av restaurangbolaget bedrivna restaurangerna och den femte den av systembolaget bedrivna utskänkningen å klubbar. Såsom framgår av tabelln, har antalet s. k. föreståndarrestauranger under hela den tid, sammanställningen avser, förökats mycket sparsamt. De villkor, på vilka Stockholmssystemet upplåtit matsserveringsrörelsen till föreståndare, äro helt andra än på den tid, då Göteborgssystemet i Stockholm handhade rörelsen. För handhavandet av utskänkingsrörelsen erhöles år 1914 föreståndarna en viss ersättning årligen, dels ock en summa månatligen, som motsvarade $\frac{1}{3}$ av utgifterna för själva serveringspersonalen; föreståndarna fingo betala hyran för de lokaler, i vilka rörelsen bedrevs. Numera äro villkoren något skärpta. Föreståndarna uppbära dock vinsten på pilsnerdricksserveringen. Det finnes en betydande skillnad mellan de två föreståndarrestaurangerna i avseende på omkostnaderna. Under det att dessa på den ena endast uppgingo till 8.5 % av bruttovinsten å spritdrycker, uppgingo de å den andra restaurangen till 27 %.

Vid användandet av tabell II torde böra särskilt uppmärksammas, att några rättvisande slutsatser knappast kunna dragas från de år, då den svåraste kris-tiden rådde, nämligen åren 1917 och 1918, och ej heller från de svåra depressionsåren 1921 och 1922. Om man jämför resultaten av utskänkingsrörelsen inom de olika grupperna under år 1916, visar det sig, att de ur ekonomisk synpunkt sämsta resultaten nåddes å de restauranger, där systembolaget självt handhade matsserveringen, under det att ungefär lika goda resultat nåddes på restaurangbolagets ställen och å de restauranger, där föreståndarna, enligt de nya bestämmelser, som med dem överenskommit, handhade utskänkningen. De ekonomiskt bästa resultaten nåddes å restauranger av reginatyp; bolaget behöfde å dem icke vidkännas särskilda kostnader för ordningsmän. Under år 1920 ställde sig avkastningen av utskänkingsrörelsen å restaurangbolagets restauranger bättre än å restauranger, där föreståndare handhade rörelsen. Ett motsatt förhållande karakteriserar däremot de följande åren. För att komma till ett rättvist omdöme bör emellertid restaurangbolagets restauranger uppdelas i två grupper, enär ersättningen, såsom förut omtalats, utgår olika för

I och II klass restauranger och för s. k. egentliga folkrestauranger. Göres en dylik uppdelning för år 1925, visar det sig, att nettovinsten för systembolaget (ordningsmannakostnaderna inräknade) i procent av bruttovinsten å rusdrycker å de 18 folkrestauranger, som handhades av restaurangbolaget i Stockholm, uppgick till 79.61 %.

Såväl i motionen som i sin skrivelse till utskottet har motionären uppehållit sig vid den *kontanta ersättningens storlek* och därvid gjort en del uttalanden, som synas innebära, att han anser ersättningsbeloppen oskäligt stora, något som särskilt framträder, då han anger en naken summa av 3,643,700 kronor såsom grundval för sin allmänna uppfattning, att restaurangbolagens ersättningar äro för stora. Det torde vara klart, att de angivna ersättningsbeloppens storlek får sin rätta belysning först, om de sättas i samband med omfattningen, beskaffenheten och vinsten av den utskänkning, vars omkostnader de avsett att täcka.

Den årliga bruttovinsten för Stockholmssystemet av utskänkingen å restaurangbolagets restauranger ävensom de till restaurangbolaget utgående ersättningarna från och med år 1919 hava i jämna tusental kronor varit:

År	Bruttovinsten på rusdrycker	Kontant bidrag	Ersättning i procent av bruttovinsten
1919	1,486,000	554,600	37.3
1920	2,388,000	552,000	23.1
1921	1,772,000	566,200	32.0
1922	1,246,000	574,600	46.1
1923	1,484,000	542,000	36.5
1924	2,250,000	459,500	20.4
1925	2,431,000	424,000	17.4
1926	2,242,000	395,000	17.6

Såsom härav inhämtas, har den kontanta ersättningen sedan år 1922 oavlåtligt nedgått och beräknas för år 1927 ytterligare nedgå till 382,000 kronor. Medan ersättningen till restaurangbolaget år 1922 representerade 46 % av utskänkingens bruttovinst, har den under de båda senaste åren stannat under 18 %. Jämför man tiden före restaurangbolagets tillkomst med de nuvarande förhållandena, visar det sig sålunda att förr i tiden större delen av bruttovinsten från systembolagens egen utskänkning gick åt till att täcka omkostnaderna på denna utskänkning, under det att för närvarande den ersättning, som restaurangbolaget erhållit till täckning av utskänkingsomkostnaderna, utgör 18 % av bruttovinsten från utskänkingen på restaurangbolagets ställen. Vid denna jämförelse har likväl ingen hänsyn tagits till den omständigheten, att medan systembolagets utskänkning i äldre tid omfattade endast tredje klass restauranger inbegriper det nu ett antal restauranger av högre klass, som förut haft överlätna utskänkingsrättigheter och vilkas övertagande genom restaurangbolaget självklart återverkat på storleken av den till bolaget utgående ersättningen. Frånräknas de senaste restaurangerna, så att jämförelsen begränsas till de folkrestauranger, som äro jämförliga med de äldre systembolagens värdshus, har den till restaurangbolaget utgående ersättningen under de båda senaste åren utgjort resp. 216,535 och 225,000 kronor. Den av utskänkingen å restaurangbolagets folkrestauranger uppkomna bruttovinsten har samtidigt varit resp. 1,897,460 kronor och 1,760,140 kronor. Ersättningen för omhändertagandet av utskänkingen på folkrestaurangerna motsvarar för de båda åren 1925—1926 omkring 12 % av bruttovinsten från utskänkingen.

En undersökning för åren 1921—1926 beträffande de av restaurangbolaget övertagna restaurangerna av högre klass visar, att Stockholmssystemet och

därmed det allmänna under nämnda år från spritdrycksutskänkningsrestaurangbolagets restauranger av högre klass haft en nettovinst, som med närmare 700,000 kronor överstiger den nettovinst, bolaget skulle hava erhållit från dessa restauranger, om de fortfarande hade haft utskänkingsrättigheter till sig överlåtna på vanliga villkor.

Motionärens allmänna uppfattning, att statsverket genom restaurangbolaget blivit frånhänt inkomster, som rätteligen bort komma statsverket tillgodo, blir riktig, endast under förutsättning att det anses, att restaurangbolagen skola utan någon som helst ersättning bära de med handhavandet av systembolagens utskänkning förenade omkostnaderna. En sådan uppfattning synes också vinna anslutning från motionärens sida, då han åberopar erfarenheterna från Norrköpings restaurangbolag, vilket icke åtnjuter någon ersättning.

Det torde vara uppenbart, att om man löser frågan på det sätt, motionären helst synes önska, nämligen att restaurangbolagen icke skola erhålla någon som helst ersättning för utskänkningens handhavande, detta kommer att såsom oundviklig konsekvens föra med sig en höjning av matpriserna på de av restaurangbolagen bedrivna restaurangerna. Enligt kontrollstyrelsens mening kan det icke vara riktigt, att mathållningen på en restaurang skall bekosta utskänkningens handhavande på restaurangerna — det är en motsatt ytterlighet till den, som gjorde sig gällande under det äldre Göteborgssystemets tid, då utskänkingsrörelsen subventionerade matserveringsrörelsen och matpriserna därigenom höllos oproportionerligt låga. Det synes vara riktigare, att varje särskild gren av restaurangrörelsen såvitt möjligt bär sin andel av kostnaderna. Vid vissa bolag i landsorten, vilka själva bedriva matserveringsrörelsen i samband med egen utskänkning, erhåller statsverket såsom vinst icke blott hela bruttovinsten på spritdrycks- och pilsnerdricksutskänkningsrestaurangerna utan även en del av bruttovinsten på matserveringen. En sådan konsekvens av bolagens egen matserveringsrörelse kan dock näppeligen vara avsedd i lagstiftningen om rusdryckers försäljning. Det torde få förutsättas, att anledningen till det berörda förhållandet är en strävan från vederbörande bolagsledning att vara på den säkra sidan, då det är förenat med mycket stora svårigheter att riktigt avväga matprisen så, att de endast komma att bära sin egen andel av omkostnaderna för restaurangen. Det torde emellertid vara ett mål att sträva efter inom denna rörelse, vare sig matserveringsrörelsen handhaves av systembolagen själva eller av särskilda restaurangbolag, att matprisen icke sättas högre än att de täcka sin del av omkostnaderna.

Med hänsyn till vad sålunda anförts, vill kontrollstyrelsen hava betonat, att lika litet som matserveringsrörelsen enligt kontrollstyrelsens mening bör erhålla något tillskott från utskänkingsrörelsen utöver skäligen kostnader för denna rörelses handhavande, lika litet kan det rättvisligen ifrågasättas, att matserveringsrörelsen skall belastas med de direkta utgifterna för utskänkningen.

Såsom redan i annat sammanhang framhållits, har ersättningen till restaurangbolaget i Stockholm för dess befattning med utskänkningen på folkrestaurangerna utmätts så, att den kunnat beräknas något så när täcka de på utskänkningen vilande omkostnaderna. Särskilt under de senaste åren hava dock omkostnaderna icke obetydligt överstigit ersättningen. Detta sammanhänger med en starkt ökad omsättning inom utskänkningen på folkrestaurangerna, som kommit utgifterna för denna utskänkning att stiga ej minst av den grund, att restaurangbolaget, i syfte att förebygga ofördelaktiga återverkningar på nykterhetstillståndet på folkrestaurangerna, på anmodan av Stockholmssystemet iklätt sig kostnaderna för anställning av hovmästare på samtliga folkrestauranger för direkt övervakning av utskänkningen. Ersättningen till folkrestaurangerna i Stockholm är således i denna stund ej högre än att matserverings-

rörelsen på dessa restauranger får bära icke blott sina egna utgifter utan även en del av utgifterna för utskänknigen.

Om ersättningen till de av restaurangbolaget övertagna restauranger av högre klass, vilka äro att jämställa med enskilda restauranger av motsvarande klass, gäller i ännu högre grad än beträffande folkrestaurangerna, att den måste ses och behandlas i samband med de för de överlätna utskänkingsrättigheterna gällande villkor. Innehavare av sistnämnda slags rättigheter äga nämligen att tillgodogöra sig 75 % av bruttovinsten å spritdrycker och starkviner för vissa i överlåtelsekontraktet fastställda s. k. vinstkvantiteter samt 85 % å bruttovinsten av svagviner. Den uppfattning, för vilken motionären gjort sig till tolk i fråga om de överlätna rättigheterna, kan kontrollstyrelsen icke dela. Han synes nämligen, särskilt att döma av skrivelsen till utskottet, vilja förorda ännu gynnsammare ekonomiska villkor för den privata restaurangnäringen än vad den har för närvarande, samtidigt som han anser den till restaurangbolaget utgående ersättningen såsom missbruk av statsmedel. Motionären betecknar de nuvarande vinstkvantitetsbestämmelserna och den synnerligen försiktiga tillämpning, som de hittills fått genom kontrollstyrelsens åtgärder, såsom en »långsamt skeende åstryppning till ekonomisk ruin».

Huruvida den av kontrollstyrelsen vidtagna åtgärden att fastställa vinstkvantiteterna såsom skett »är helt ovärdig ett land med våra rättsbegrepp», må bedömas på grundvalen av en jämförelse mellan de bruttovinster, som genom kontrollstyrelsens bestämmelser tio av de största restaurangerna i Stockholm erhållit, och den ersättning, som utgår till restaurangbolaget för handhavandet av utskänknigen på sammanlagt 27 restauranger. Restaurangbolagets ersättning var år 1926 sammanlagt 395,000 kronor, under det att den bruttovinst å spritdrycker och vin, som tillföll var och en av de enskilda innehavarna av de tio största restaurangerna i Stockholm samma år, var följande: 444,000, 434,000, 226,000, 205,000, 185,000, 148,000, 145,000, 139,000, 138,000 och 133,000 kronor.

Göteborg.

En liknande sammanställning, som blivit gjord beträffande de ekonomiska resultaten av restaurangrörelsen i Stockholm, har i tabell III blivit gjord för aktiebolaget Göteborgssystemets egen utskänkingsrörelse under åren 1916—1926; sammanställningen avser de rättigheter, där spritdrycker serverats, och omfattar icke, dels de ölvärdshus, där systembolaget bedrivit enbart ölservering, dels av bolaget för visst tillfälle anordnad utskänkning. Vid användande av tabellen torde böra uppmärksammas dels att restaurangbolaget infördes i början av år 1921, dels att restaurangbolaget under åren 1921—1924 endast omfattade en del av utskänkingsrättigheterna, dels ock att krigsåren 1917 och 1918 samt depressionsåren 1921 och 1922 näppeligen böra tagas i betraktande vid en jämförelse. Ej heller åren 1921, 1922 och 1923 kunna såsom restaurangbolagets startår lämna ett tillförlitligt material för bedömandet av huruvida restaurangbolagsformen rent ekonomiskt är överlägsen det tidigare använda systemet med föreständare. Det är först åren 1924, 1925 och 1926, som rätteligen torde kunna användas under jämförelse med åren 1916, 1919 och 1920. Härvid visar det sig, att nettovinsten i procent av bruttovinsten är störst under år 1920 eller det sista år, då föreständaresystemet helt och hållet tillämpades i Göteborg. Förklaringen till det gynnsamma ekonomiska utfallet av 1920 års utskänkingsrörelse torde få ses mot bakgrunden av den betydande förbrukning av spritdrycker, som sagda år förekom. Bruttovinsten var, såsom framgår av tabellen, år 1920 omkring 1.300.000 kronor större än den var år 1925 och mer än en miljon kronor större än år 1921. En föreställning om konsumtionens omfattning nämnda år erhåller man enbart av den

uppgiften, att konjaksutskänkningsningen år 1920 var nära 117,000 liter till ett värde av 1,778,000 kronor mot år 1925 cirka 30,000 liter till ett värde av 452,000 kronor. Sedan år 1920 har visserligen försäljningen av renat egentligt brännvin ökat fram till år 1925 men inte på långt när i samma omfattning som konjaksförsäljningen minskats.

Härav torde framgå, att man icke utan vidare kan lägga föreståndaresystemets sista år, året 1920, med dess av högkonjunkturen betingade konsumtionsförhållanden till grund för en jämförelse.

Om man särskilt undersöker utvecklingen under åren 1924, 1925 och 1926 å de utskänkingsställen i Göteborg, där restaurangbolaget handhar utskänkingsrörelsen, framgår det, att det ekonomiska resultatet av utskänkingsrörelsen allt efter hand blivit bättre. För år 1924, det sista år, då aktiebolaget Göteborgssystemet hade egen utskänkning, bedriven genom enskilda föreståndare, var nettovinsten av utskänkningsningen, jämte den utdelning å aktier, som översteg normal ränta eller 6 %, på de ställen, som handhades av restaurangbolaget, 617,300 kronor eller 56 % av bruttovinsten å rusdrycker och pilsnerdricka; nettovinsten på de av föreståndare bedrivna ställena 266,000 kronor eller 53.4 % av bruttovinsten å rusdrycker och pilsnerdricka; kostnaderna för ordningsmän äro icke inräknade vid denna jämförelse. Härvid förtjänar att uppmärksammas, att restaurangbolaget år 1924 fått betala reparationer och underhållskostnader å restauranglokaler för cirka 68,000 kronor samt 15 % ränta å slitage och inventarier med 31,000 kronor. På de ställen, där utskänkning utövades genom föreståndare, fick Göteborgssystemet vidkännas dessa omkostnader. Hade systembolaget iklätt sig omkostnaderna jämväl å restaurangbolagets ställen, skulle systembolagets nettovinst från restaurangbolagsrörelsen för år 1924 hava stigit till 65 %.

Utav det anförda torde framgå, att år 1924 restaurangbolagets utskänkingsställen gävo ett för systembolaget gynnsammare resultat än de utskänkingsställen, där föreståndare handhade rörelsen. Under åren 1925—1926 har utvecklingen fortgått i ekonomiskt gynnsam riktning, så att sagda år nettovinsten å utskänkningsningen uppgick till 64.5 % av bruttovinsten å rusdrycker och pilsnerdricka och till nära 86 % av bruttovinsten å enbart rusdrycker. Härvid är att märka, att i förevarande procentsiffror ingå såväl bruttovinsterna för den egentliga folkrestaurangrörelsen som för restauranger av högre klass. Då någon ersättning till restaurangbolaget icke förekommer under åren 1925 och 1926 för handhavandet av utskänkningsningen på de egentliga folkrestaurangerna, är det för utskänkningsningen å restauranger av högre klass, som ersättningen utgår. Vid användandet av förenämnda procentsiffror torde iakttagas, att dessa icke äro jämförliga med de procentsiffror för nettovinsten i procent av bruttovinsten, som finnas i tabell III. Sedan Göteborgssystemet erhållit bruttovinsten å utskänkta rusdrycker och därifrån avdragit den fasta ersättning, som avtalsenligt utgår till restaurangbolaget, har nämligen Göteborgssystemet att själv vidkännas vissa omkostnader för restaurangrörelsen, väsentligen bestående i omkostnader för ordningsmännen, vilkas löner, beklädnad m. m. betalas av systembolaget.

Vad särskilt år 1926 beträffar, har restaurangbolaget meddelat, att det efter verkställt bokslut beslutat föreslå innevarande års bolagsstämma att återbära hela det belopp av kronor 215,250:02, som bolaget i form av ersättning erhållit av Göteborgssystemet år 1926. Systembolaget erhåller således hela bruttovinsten oavkortad, och restaurangbolaget erhåller ingen som helst ersättning för handhavandet av systembolagets egen utskänkning på restauranger i Göteborg. Systembolagets omkostnader för utskänkingsrörelsen inskränka sig under dessa förhållanden till avlönande av ordningsmännen.

Nettovinsten för systembolaget i Göteborg av utskänkningsningen å de ställen, där

spritdrycker serverades, utgjorde år 1923 221,000 kronor, år 1924 822,000 kronor, år 1925 848,000 kronor och år 1926 1,055,000 kronor, i vilken siffra även inräknas vad som restaurangbolaget förklarat sig skola återbära. Nettovinsten av utskänkingsrörelsen har sålunda på fyra år stigit med nära 500 %. Till detta resultat har medverkat den ökade spritdrycksomsättningen, men till en betydande del är det bättre resultatet att hänföra till den form för utskänkingsrörelsens bedrivande, som kommit till stånd genom restaurangbolagets inrättande. Under alla omständigheter missvisande är det, att, såsom motionären synes vilja göra gällande, det föreligger någon minskning i systembolagets vinst av utskänkingsrörelsen.

VIII. Detaljanmärkningar i motionen.

Motionären har anmärkt på storleken av de *omkostnader*, som i förvaltningsberättelserna för restaurangaktiebolaget i Stockholm redovisats under de fyra posterna reparationer, underhåll, diverse omkostnader och övriga omkostnader. Härtill torde få erinras, dels att det icke låter sig göra att sammanslå och behandla sifferbelopp, hänförande sig till en följd av år med ytterst varierande penningvärde och prisnivå, dels att missuppfattning måste föreligga om arten av de under nämnda poster uppförda omkostnaderna. Då motionären anför, att i dessa poster icke ingå sådana utgifter som bland annat löner, porslin, glas etc. må framhållas, att kostnaden för restaurangbolagets hela centralförvaltning och sådana allmänna omkostnader, som icke kunnat påföras viss restaurang, finnas bokförda under posten övriga omkostnader; posten underhåll hänför sig till bolagets bestånd av köksutredning, metallserviser, linne och liknande, ävensom underhåll av bolagets hela inventarietredning. Det är också oriktigt, när motionären uppger, att i posten reparationer icke ingått några nybyggnader under åren 1924 och 1925.

Mot bakgrunden av dessa upplysningar, torde man böra se motionärens helt nakna påståenden, att omkostnaderna skulle kunna högst väsentligt nedbringas. Omkostnaderna få ställas i samband med ej blott önskvärdheten av snygghet, trevnad och prydlighet i restauranglokalerna, utan även med kravet på fullgoda hygieniska anordningar, ändamålsenliga ekonomiavdelningar och tillfredsställande personal. Rörande de av Stockholms allmänna restaurangaktiebolag verkställda avskrivningarna å inventarier, uttalar motionären en förmodan, att icke obetydliga osynliga avskrivningar förekommit år 1925, då nyanskaffningar av inventarier sägas hava skett för inredande av nya lokaler. Denna förmodan är, enligt vad kontrollstyrelsen inhämtat, icke riktig. Nyinredningarna under år 1925 inskränkte sig i stort sett till andra klass avdelningar på de båda folkrestaurangerna Hörnan och Mäster Anders, varvid äldre möbler från bolagets förråd och från den samtidigt nedlagda Södern kommit till användning. Inventarier, som nyanskaffats för att ersätta förbrukade sådana, uppföras i bolagets böcker icke såsom ökad tillgång.

Vad beträffar de av *Göteborgs restaurangaktiebolag företagna avskrivningarna*, vilka motionären finner vara påfallande stora, må erinras, att dessa avskrivningar enligt lämnad upplysning skett efter noggrann inventering och prövning såväl av bolagets styrelse som av tjänstemän och revisorer, vadan de avskrivna beloppen torde få anses skäliga.

Beträffande avskrivningar å restauranginventarier vill kontrollstyrelsen härtill foga den anmärkningen, att dylika inventarier långt mer än vad i kanske någon annan affärsrörelse är fallet äro utsatta för slitning, varför avskrivningsprocenten alltid måste beräknas högre än inom andra affärsgrenar.

Den anmärkning, som motionären framställt gentemot *Stockholms allmänna restaurangaktiebolag ifråga om »mer än betryggande» avskrivningar å byggna-*

der, föranleder allenast till den erinran, att den största av restaurangbolagets byggnader, nämligen Alhambra, nedbrunnit, varvid motsvarande värdereglering i bokslutet verkställdes.

Motionären har särskilt uppehållit sig vid frågan om *restaurang Fenix i Stockholm*. I anledning av vad motionären anfört vill kontrollstyrelsen meddela, att styrelsen icke lämnat tillstånd till restaurangbolaget i Stockholm att övertaga den ifrågavarande restaurangen, liksom kontrollstyrelsen icke verkställer en förhandsprövning av, huruvida restaurangbolag böra övertaga restauranger eller inköpa fastigheter. Det ifrågavarande restaurangförvärvet har av motionären strängt klandrats, och det har av honom karakteriserats såsom en affär av helt experimentell natur. Härtill torde kunna helt allmänt anmärkas, att, även om restaurangbolag naturligtvis bör avhålla sig från allt experimenterande av ohållbar natur, bolaget dock icke bör vara förhindrat att övertaga restaurangverksamhet, som ligger inom den för bolagets verksamhet utdragna ramen, även om absolut visshet icke kan vinnas, huruvida ett dylikt restaurangföretag under alla förhållanden skulle komma att bära sig. Då restaurangbolaget övertog rörelsen å restaurang Fenix, befann denna rörelse sig i ett ur ordnings- och nykterhetssynpunkt synnerligen otillfredsställande skick. Restaurangbolaget torde hava sett som sin uppgift att skapa i restaurangen ett nöjesetablissemang för den bredare befolkningen i Stockholm med högre standard och bättre inriktning än som förekommit å detta och liknande ställen. Det torde heller icke kunna förnekas, att restaurangbolaget lyckats åstadkomma en tillfredsställande ordning och goda förhållanden på restaurang Fenix, men den depressionsperiod, som inträdde efter krigets avslutande, och vidare den omläggning ifråga om allmänhetens restaurangvanor, som under de senare åren i allt större utsträckning ägt rum, har medfört, att restaurangrörelsen å Fenix icke blivit vad den ursprungligen kalkylerades. Enligt vad som för kontrollstyrelsen uppgivits, kommer restaurang Fenix att nedläggas — det är ännu icke nedlagt, såsom motionären synes förmena. Beträffande motionärens uttalande, att det bokförda värdet å Fenixaktierna sänkts år 1922, »utan att någon avskrivning å aktiekontot kan upptäckas», ehuru antalet innehavda aktier ökats, må framhållas, att enligt vad kontrollstyrelsen inhämtat, de på grund av läget till mycket billigt pris förvärvade aktierna icke bokförts som ökad tillgång, en åtgärd, som sakligt kan försvaras och enligt aktiebolagslagen är fullt oklanderlig. Den samma år företagna nedskrivningen å aktiekontot har visserligen icke särskilt redovisats — den uppgick till omkring 17,000 kronor.

Beträffande motionärens anmärkningar ifråga om *restaurangbolagens fonder* må ifråga om pensionsfonden hänvisas till vad som redan förut anförts. Därutöver må erinras, att restaurangbolagens aktiekapital, i synnerhet restaurangbolagets i Göteborg aktiekapital, är jämförelsevis litet i förhållande till den betydande omsättningen. Det finns givetvis den utvägen att öka aktiekapitalet för att erhålla ett tillräckligt rörelsekapital. Ett annat förfaringssätt, som också synes fullt naturligt, är att bolagen upplägga en fond för att möta kommande behov. Restaurangbolagen bedriva en stor affärsrörelse, som fordrar tillräckligt med rörliga medel för att kunna bedrivas rationellt. Man måste hava möjlighet att kunna möta en mer eller mindre tillfällig stegring av inköpsprisen utan att behöva omedelbart vidtaga en motsvarande reglering av serveringspris å mat m. m. Det går exempelvis icke att bedriva en dylik rörelse efter samma grunder som ett systembolag, där alla inköps- och försäljningspriser äro fastställda av andra än systembolaget och det i själva verket endast gäller distribution av varorna.

Motionären har frågat, vartill restaurangbolagets i Stockholm vid årsskiftet 1925—1926 å *bankräkning innestående medel skola användas*. Enligt vad kontrollstyrelsen inhämtat, har behov länge förelegat av utvidgning och tidsenlig

ombyggnad av bolagets restaurang Pilen, som är den största folkrestaurangen i landet. För ändamålet har den fastighet förvärvats, vari restaurangen är belägen, och byggnadsarbetet är för närvarande i full gång. Ytterligare byggnadsuppgifter återstå, innan det nuvarande behovet av rymliga och fullt moderna folkrestauranger är helt tillgodosett. Ett uttryck för detta behov äro de av motionären i annat sammanhang omnämnda köbildningarna utanför vissa folkrestauranger. Först med ökat lokalutrymme kan det för bolaget bliva möjligt att undvika dylika beklagliga stockningar.

I motionen förekomma vissa uttalanden, där motionären uttrycker bekymmer rörande restaurangernas ställning och organisationen av restaurangernas inköp, personalens utbildning o. s. v., vilket allt motionären föreställer sig hava varit mycket bättre under äldre tider. I detta liksom i andra hänseenden underskattar han det närvarande och tillskriver det förflutna förtjänster, som det icke ägde. Föreståndarna kunna numera utväljas med en helt annan noggrannhet än tidigare, och åt deras utbildning ägnas en helt annan omsorg än förut förekommit. Redan den höjning av restaurangernas standard, som restaurangbolagen med framgång eftersträvat, har gjort detta till en nödvändighet. Att den forna decentralisationen av inköpen ersatts med genomförd centralisation har ej blott, såsom tidigare framhållits, varit till fördel för restaurangekonomin, utan tillika underlättat föreståndarnas arbete. Det initiativ, som Stockholms allmänna restaurangaktiebolag tagit för beredande av möjlighet till rationell utbildning av restaurangpersonalen, borde även ur de synpunkter, motionären företräder, förtjäna erkännande. De krav, som numera ställas på restaurangpersonalen och på sträng affärsmässighet i restaurangernas skötsel, skulle icke kunna tillgodoses, utan att utbildningen göres långt grundligare och mångsidigare än som för något decennium tillbaka var av nöden.

Vad till sist beträffar den omständigheten, att restaurangbolaget i Göteborg begagnat sig av okrönta kontrollkranar i restaurangerna, varigenom de utskänkta kvantiteterna icke skulle hava hållit måttet och sålunda en betydande extravinst uppstått, vill kontrollstyrelsen framhålla följande. Därest det förhåller sig så, att övermål uppkommit, som icke redovisats till systembolaget, har vinsten av detta övermål på grund av det intill år 1927 i Göteborg tillämpade sättet för redovisningen kommit restaurangbolaget tillgodo. Då emellertid avkastningen av restaurangbolaget tillfaller systembolaget, har vinsten, ehuru på en omväg, kommit systembolaget tillgodo.

Sammanfattning.

Kontrollstyrelsen har så utförligt, som skett, uppehållit sig vid ett besvarande av de i motionen framställda anmärkningarna och erinringarna därför, att kontrollstyrelsen ansett det vara av intresse, att riksdagen beredes tillfälle att på ett ingående sätt taga del av restaurangbolagens verksamhet och därom erhålla en uppfattning.

För egen del vill kontrollstyrelsen sammanfattningsvis som sin mening uttala, att den form, som genom restaurangbolagens tillkomst införts för handhavande av systembolagens utskänkingsrörelse i storstäderna, är fullt laglig samt även visat sig mycket lämplig. Härvid lägger kontrollstyrelsen huvudvikten vid den ökade möjlighet, som denna form giver ifrågavarande systembolag att handhava och utveckla folkrestaurangrörelsen på ett ur social synpunkt tillfredsställande sätt samt jämväl påverka restaurangväsendet i dess helhet i önskad riktning. Restaurangbolagsformen är ur organisatorisk synpunkt fördelaktig. Ur ekonomisk synpunkt är denna form även att föredraga framför varje annan form, som hittills prövats för ordnandet av utskänkingsrörelsen i de stora städerna.

Då restaurangbolagen stå helt under systembolagens kontroll och i övrigt som

varje annat aktiebolag äro underkastade för dem gällande lagstiftning, brister intet i den kontroll, under vilken de arbeta.

Med hänsyn till vad sålunda anförts får kontrollstyrelsen avstyrka bifall till herr Lithanders motion.

I behandlingen av detta ärende har byråchefen Thulin deltagit såsom föredragande.

Stockholm den 10 april 1927.

C. E. SVENSSON.

I. Skantze.

Tabell I. Sammanställning av resultatet av systembolagets i Stockholm egen utskänkingsrörelse åren 1909—1915.

	År 1909	År 1910	År 1911	År 1912	År 1913	År 1914	År 1915
Utskänkta liter spritdrycker . . . . . liter	657,650	764,523	758,332	766,248	597,755	509,985	323,840
Bruttovinst:							
å spritdrycker . . . . . kr.	728,897	826,338	838,582	887,331	907,778	814,052	776,152
å maltdrycker . . . . . »	190,979	216,261	209,810	203,943	170,896	160,345	104,847
å matvarer m. m. . . . . »	—	—	23,024	144,145	415,084	495,306	366,621
Omkostnader, (löner, hyror, belysning, reparationer, skatter, avskrivningar, ordmän m. m.) . . . . . »	917,720	847,077	854,025	891,460	917,736	819,007	859,390
Nettovinst . . . . . »	2,156	195,522	217,391	343,959	576,022	650,696	388,230
Bruttovinst per liter utskänkta spritdrycker »	1.11	1.08	1.11	1.16	1.52	1.60	2.40
Omkostnader per liter utskänkta spritdrycker . . . . . »	1.10	0.82	0.82	0.71	0.55	0.82	1.20
Nettovinst per liter utskänkta spritdrycker »	0.01	0.26	0.29	0.45	0.97	1.28	1.20
Omkostnader i % av bruttovinsten . . . . . »	99	76	74	61	36	20	50
Nettovinst pr utskänkt litertal . . . . . »	0.003	0.25	0.29	0.45	0.96	1.28	1.20

Tabell II. Sammanställning av resultatet av systembolagets i Stockholm egen utskänkingsrörelse åren 1916—1925.

	År 1916	År 1917	År 1918	År 1919	År 1920	År 1921	År 1922	År 1923	År 1924	År 1925
Utskänkta liter spritdrycker inom samtliga egna rörelser	420,817	190,171	128,129	271,872	556,035	432,214	289,800	384,802	599,094	618,905
a) Egna restauranger med egen mathållning:										
Bruttovinst å spritdrycker, vin, maltdrycker och läskedrycker	601,945	563,776	—	—	18,756	619	6,190	—	—	—
Bruttovinst å mat	414,951	688,429	—	—	1,864	1,162	—	—	—	—
Omkostnader	729,878	903,979	—	—	39,763	27,407	8,305	—	—	—
Nettovinst	287,018	348,235	—	—	19,143	25,626	2,115	—	—	—
Nettovinst i % av bruttov. å sprit	28.2	27.8	—	—	—	—	—	—	—	—
Antal restauranger	13	15	—	—	1	1	1	—	—	—
b) Föreståndarrestauranger:										
Bruttovinst å spritdrycker, vin och maltdrycker	214,263	171,222	98,915	200,825	461,151	307,868	168,550	200,255	302,124	276,632
Omkostnader	43,169	32,203	29,144	226,863	198,959	65,787	44,430	41,786	43,075	37,051
Nettovinst	171,094	139,019	69,771	260,384	262,192	242,081	124,120	158,469	259,049	239,581
Nettovinst i % av bruttov. å sprit	79.9	81.2	70.5	—	56.9	78.6	73.6	79.1	85.7	86.6
Antal restauranger	3	3	2	3	2	2	2	2	2	2

¹ Förlust under året.

Tab. II. (forts.) Sammanställning av resultatet av systembolagets i Stockholm egen utskänkningsrörelse åren 1916—1925.

	År 1916	År 1917	År 1918	År 1919	År 1920	År 1921	År 1922	År 1923	År 1924	År 1925
Reginasystem:										
Bruttovinst & spritdrycker	72,500	151,204	205,697	202,833	235,710	211,815	150,948	57,376	38,778	32,648
Omkostnader	13,118	16,223	19,320	25,960	31,520	34,360	23,312	2,373	4,794	7,228
Nettovinst	59,382	134,981	186,377	176,873	204,190	177,455	127,636	55,003	33,984	25,420
Nettovinst i % av bruttov. & sprit.	81.9	89.3	90.6	87.2	86.6	83.8	84.6	95.9	87.6	77.9
Antal rest.	2	2	3	4	4	5	5	6	4	4
Restaurangbolaget:										
Bruttovinst & spritdrycker o. maltdr.	363,098	296,263	735,896	1,486,322	2,388,169	1,771,708	1,246,367	1,484,431	2,250,483	2,431,625
Omkostnader	76,289	50,379	591,843	777,986	770,629	751,399	741,018	687,199	627,055	604,539
Nettovinst	286,809	245,884	144,053	708,336	1,617,540	1,020,309	505,349	797,232	1,623,428	1,827,086
Nettov. i % av brut.v. & sprit	79.0	83.0	19.6	47.7	67.7	57.6	40.5	53.7	72.1	75.1
Antal rest.	6	7	22	29	24	24	25	25	27	27
Klubbar:										
Bruttov. & spritdr., vin och maltdrycker	—	—	—	331,258	364,330	264,037	229,610	233,956	266,198	279,776
Omkostnader	—	—	—	83,207	105,702	114,998	106,183	104,088	104,437	104,786
Nettovinst	—	—	—	248,051	258,628	149,039	123,427	129,918	161,761	174,990
Nettov. i % av brut.v. & sprit	—	—	—	74.9	71.0	56.4	53.8	55.5	60.8	62.5
Antal rest.	—	—	—	25	26	29	29	23	28	33

Tabell III. Sammanställning av resultatet av Aktiebolaget Göteborgssystemets egen utskänkningsrörelse åren 1916—1926 & utskänkningsställen, där spritdrycker serverats (ej rättigheter för viss tillfälle).

År	Det utskänkta literalet spritdr. & samtl. egna rättigheter	Bruttov. & utsk. av spritdr., vin, malt- o. läskedrycker	Omkostnader			Nettovinst	Nettov. i % av bruttovinsten	Nettov. i öre pr utskänkt literaltal	Förlust
			för hyror, hyresers. o. lyse	Avlöningar	Övr. omkostnader				
1916	216,749	643,744	160,249	84,062	90,687	308,746	48.0	142	1 871(3)
1917	77,786	436,890	170,489	89,436	76,842	100,123	22.9	129	24 938(8)
1918	84,209	927,505	164,557	94,890	65,840	602,218	64.9	715	4 459(2)
1919	111,075	1,691,081	231,670	116,512	142,086	1,200,813	71.0	1,081	—
1920	324,075	2,504,806	251,170	180,720	260,105	1,812,811	72.4	559	—
1921	176,068	1,421,648	153,347	81,701	316,077	870,523	61.2	494	—
1922	123,099	1,001,173	109,638	127,563	370,599	393,373	39.3	320	5 991(3)
1923	152,423	1,120,462	180,289	176,252	542,987	220,934	19.7	145	¹ 41 037(1)
1924	234,155	1,596,124	59,302	151,202	563,596	822,024	51.5	351	² 5 874(1)
1925	235,187	1,213,439	5,250	149,792	210,618	847,779	69.9	360	² 819(1)
1926	233,661	1,208,193	—	136,507	231,580	840,106	69.5	360	—

¹ Förlusten uppkom & restaurang S:t Erik, där under året omfattande, av systembolaget bekostade reparatione ägt rum.² Förlusten uppkom & Hotell Atlantic, som 1924 och 1925 innehades av en av systembolaget antagen föreståndar För år 1926 har rörelsen & Hotell Atlantic varit överlåten.